

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav českých dějin
Historie se zaměřením na vzdělávání

Bakalářská práce

Pavel Roll

Karel Huss a pověry

Carl Huss and superstitions

Vedoucí práce: prof. PhDr. Milan Hlavačka, CSc.

2024

Mé poděkování patří prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi CSc. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Abstrakt

Cíl této práce tkví ve snaze adekvátně interpretovat text spisu *Vom Aberglauben* a zařadit jej do kulturně historického kontextu doby. Ačkoliv o příběhu a renomé jeho autora, posledního Chebského kata Karla Husa, některá popularizačně stylizovaná díla již pojednávají, nevěnují v patřičné míře a rozsahu pozornost Husovým osobnostním rysům a subjektivitě ve vnímání pověřivosti, ze které pramenily předsudky, s nimiž se Huss po celý život potýkal.

Interpretace se zakládá na literárněvědném rozboru Husovy poezie a spisu *Vom Aberglauben* s ohledem na historickou realitu, prostřednictvím čehož práce přispívá k obohacení diskurzu, neboť na analýzu Husovy básnické tvorby dosud nebyl brán zřetel vůbec a v případě rukopisu o pověrách se badatelé omezovali jen na povšechná konstatování, která sice zpochybnit nejde, ale o vztahu Husa k pověrám, magii a lidové zbožnosti vypovídají jen pramálo.

V příběhu Karla Husa (1761–1838) se navíc neskrývaným způsobem protínají „velké“ dějiny s dějinami každodennosti, sociální dějiny s uměním, staré feudální pořádky s modernizačními tendencemi, obecné s jedinečným a mnohé kulturní směry, které Huss dokázal reflektovat.

Klíčová slova

Karel Huss, pověra, osvícenství

Abstract

The aim of this thesis is to appropriately interpret the text of the manuscript *Vom Aberglauben* and categorize it within the cultural-historical context of its time. Although some popularizing-stylized papers have already discussed the story and legacy of its author, Karel Huss, the last executioner of the city of Cheb, they have not sufficiently captured Huss's personal traits and subjectivity in perceiving superstitions, that gave rise to prejudices, which Huss grappled with throughout his life.

The interpretation is based on a literary analysis of Huss's poetry and the manuscript *Vom Aberglauben*, by considering its then historical reality. Through the agency of that this thesis contributes to enriching the discourse because, so far, the analysis of Huss's poetic output has been entirely neglected and regarding the manuscript about superstitions, researchers have limited themselves to general statements, which, despite being indisputable, reveal only little about Huss's relationship with superstitions, magic, and folk religion.

Moreover, in the story of Karel Huss (1761–1838), "grand" historical decisions overlap with every day's history, social history with art, old feudal orders with modernization tendencies, the general with the unique and various cultural trends, which Huss managed to reflect.

Key words

Carl Huss, superstition, enlightenment

Obsah

Úvod	6–7
Aktuální stav bádání	8-15
Biografie Karla Husa	16-27
Rozbor spisu <i>Vom Aberglauben</i>	28-39
Závěr	40-41
Použité prameny a literatura	42-43
Přílohy	44-46

Úvod

Pod vlivem hodin dějepisu a dějin literatury na základních a středních školách, zrovna tak jako v důsledku představ ukotvených ve veřejném prostoru, třeba když dva turisté diskutují, zda na ně lépe působí barokní okázalost nebo klasicistní uměřenost, máme potřebu dějiny členit do jednotlivých období, směrů a epoch na základě jejich společných znaků a projevů, abychom se v časovém kontinuu a jeho dynamice dokázali rychle a obratně zorientovat. Toto konání má sice nepochybný logický smysl, ale zobecňování, které z něj vychází, přehlíží úlohu osobnosti s vlastními zkušenostmi a prožitky, především takové, jež disponuje dostatečným rozhledem a žádostivostí po veřejném působení, aniž by měla moc do reality přímočaře zasahovat.

Pro zkoumání takovýchto osobností jsou nejpříznivěji nakloněná období, kdy nastává proces, při němž „staré“ pořádky, zásady a přesvědčení nevyhnutelně kolidují s „novými“ tendencemi, ať už tak, že se transformují nebo obhajují svou správnost proti „novým“ jevům nebo jí jejich prostřednictvím obhajují. Pro české a německé prostředí nabízí tuto příležitost končící 18. a počínající 19. stol., kdy již došlo k etablování hodnot vzdělaného měšťanstva. Odkouzlování světa (Entzauberung der Welt) neprobíhalo jen na úrovni vydávání racionálně pojatých zákonů a mravoučné agitaci mnohých literátů a filozofů poukazujících na lásku k bližnímu bez nutnosti se držet nadbytečné dogmatiky a jiných vžitých způsobů jednání, nýbrž psychologicky působilo také v oblasti každodenních záležitostí, stavů a činností.

Vše výše uvedené se ukazuje na mentálním obzoru a příběhu protagonisty této práce: katolík a osvícence Karla Husa, který se vyučil ještě v době platnosti Trestního zákoníku Marie Terezie katem, na čas přišel o živobytí při uplatňování josefinismu, podílel se na vojenských popravách před a během koaličních válek a svou sedmasedmdesát let dlouhou životní cestu zakončil coby biedermeierovsky uvědomělý muzejník ve službách kancléře Klementa Metternicha.

Ačkoliv by si formální požadavky žádaly rozčlenit text stati do množství krátkých kapitol nebo existující souvislé oddíly roztříštit do podkapitol, aby práce nabyla přehlednosti a dalších znaků anglosaského stylu psaní, rozhodl jsem se na úkor těchto požadavků nenarušit stávající kohezi a koherenci textu. Některé úseky a odstavce jsou z hlediska invenčnosti nosnější více, jiné sice méně, ale jsou nutné k podání uceleného narativu a zároveň poukazují na explicitní a implicitní nepřesnosti obsažené v předešlých pracích, které pojednávají o příběhu Karla Husa. Proto se stať této práce člení do pouhých tří kapitol:

- V rámci *aktuálního stavu bádání* je věnována pozornost zhodnocení publikací od Aloise Johna, česko-německého národopisce a Hussova prvního životopisce a popularizátora, a od Hazel Rosenstrauchové, přičemž obě knihy od sebe dělí více než sto let. Zároveň, jak samotný název oddílu napovídá, reprodukuji závěry, k nimž oba badatelé došli. Do *aktuálního stavu bádání* nejsou zahrnuté žádné příspěvky, které mezi pracemi Johna a Rosenstrauchové vznikly, poněvadž výklad Aloise Johna ničím nedoplňují, nýbrž ho jen zjednodušují a/nebo předkládají němčiny neznalému čtenářstvu.
- *Biografie Karla Husa* se zaměřuje na popis zásadních událostí jeho života od narození do katovské rodiny do skonu ve výkonu funkce správce sbírek na Kynžvartu, a současně oddíl obsahuje literární rozbor Hussovy básně *Die Zufriedenheit*, jejíž text nedosahuje značných uměleckých kvalit, díky čemuž poskytuje prakticky bezprostřední vhled do světonázoru a hodnotového systému svého původce. Cílem *biografie Karla Husa* dále je, byť už v menším měřítku než v předešlém oddílu, upozornit na explicitní a implicitní nepřesnosti v interpretaci obsažené v pracích Johna a Rosenstrauchové.
- Stěžejní kapitolu práce tvoří *rozběr spisu Vom Aberglauben*, ve kterém se zkoumá vztah Karla Husa k pověrám, magii a lidové zbožnosti, na základě způsobu, jímž subjekt díla o jednotlivých formách a prostředcích pověr promlouvá. Ve spise *Vom Aberglauben* se mísí katolicismus a osvícenství, pragmatika Hussova společenského statusu s potřebou látku zaznamenat a mravokárná ironie s racionalistickým vyvracením rozličných pověr. Výjimečnost díla se projevuje na zkušenostech a prožitcích, které původce získal bez sebe-přičinění, když se opakovaně stával obětí předsudků o katovském řemeslu. Touto formou pověr se však rozběr nezaobírá, přestože jsou ve spise zaznamenané, neb jde o natolik jedinečné svědectví, že by se jen dalo porovnat s jiným dobovým materiálem, s čímž částečně koresponduje miniaturní srovnání s Lessingovou příručkou o pověrách, ze které Huss při tvorbě prokazatelně čerpal, na úplném konci oddílu.

Aktuální stav bádání

Popravčí z období počínající modernizace, lidový kronikář, zanícený sběratel minerálů a mincí, první muzejník chebského regionu, příslušník Goethovy sítě kontaktů, disciplinovaný katolík a kustod kynžvartských zámeckých sbírek patřících knížeti Klementu Metternichovi. Takovýmto výčtem lze stroze charakterizovat Karla Husa coby pozoruhodnou osobnost historie.

Zřejmě proto, že se příběh odehrával za kulisou velkých politických dějin, zůstával po dlouhou dobu stranou badatelského zájmu. Bazální narativ, z něhož čerpají pozdější publicistické a naučné texty, sepsal roku 1910 českoněmecký národopisec Alois John.¹ Hazel Rosenstrachová, rakouská novinářka a držitelka Státní ceny za kulturní publicistiku za rok 2012, pak nabízí první pokus zažité a v literatuře stále dokola opakované vyprávění ve čtivé formě reinterpretovat. Dosáhnout poutavého výkladu se zakomponováním dobového kulturně-historického kontextu a shrnout dynamiku společenského vzestupu jedince z opovrhovaného kata na správce sbírek toho času jednoho z nejmocnějších politiků světa se jí podařilo, významným dílem přispět k poznání, třeba prostřednictvím analýz pramenného materiálu z Husovy pozůstalosti, nikoliv.

Josef Alois John se narodil 13. března 1860 v Horních Lomanech nedaleko Františkových Lázní. Po absolvování gymnázia v Chebu studoval mezi lety 1820-1822 historii a germanistiku ve Vídni.² Ve studiích pokračoval do roku 1824 v Innsbrucku a Mnichově.³ Rozhled v oborech historiografie a germanistiky, s přesahem do národní literatury, mu přišel k užitku při zahájení vlastní badatelské kariéry. Po studiích se vrátil zpět do Chebu, kde od roku 1824 působil jako nezávislý literární tvůrce, než byl v roce 1922 pověřen vedením městského muzea a archivu ve Františkových Lázních. Příležitost této pracovní pozice nedaleko vily Waldheim, jeho nového bydliště v rodných Horních Lomanech, se mu naskytl až zásluhou svědomitosti při vědecké činnosti a vzrůstající společenské váženosti.⁴

Do povědomí odborné společnosti vešel už v roce 1886 literárněvědným článkem *Goethe in Franzenbad*. Roku 1897 John založil spolek *Verein für Egerländische Volkskunde*, jehož výstupy

¹ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910.

² HÜBL Heinrich, KNOLLER Richard. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. Vídeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965. S. 124.

³ FENDL, Elisabeth. *Egerländer Volkskunde um 1900*. In: Schweizerisches Archiv für Volkskunde = Archives suisses des traditions populaires, ročník 91 (1995), číslo 2, S. 150.

⁴ BOHÁČ, Jaromír. *Deset obrazů z dějin Chebského muzea*. Cheb: Chebské muzeum, 2003. S. 118.

zprostředkovávalo rovněž jím založené periodikum *Unser Egerland*.⁵ Ke vzestupu spolku a s ním spojeného periodika napomohl nejspíš i pocit sounáležitosti českých Němců, hlavně v období „badeniovske krize.“ Navzdory této tendenci si Alois John zachovává profesionalitu ve vědeckém přístupu a v jeho pracích se na nepřiměřenou agitaci s nacionálním podtextem nebo na aluze k soudobým politickým událostem včetně těch regionálních naráží jen zdánlivě.⁶

Působnost Aloise Johna (1860-1935) a Josefa Hofmanna (1858-1943) představuje středobod takzvané „druhé doby rozkvětu národopisu Chebska.“⁷ Z první vzešla díla Sebastiana Grünera a Karla Husa, na jejichž odkaz John vědomě navazoval, jakožto i na dobu pobytu Goetha na Chebsku, který sice žádné národopisné dílo nese-psal, ale s Hussem i Grünerem v této oblasti poznání interagoval. Jedním Johnových z cílů však bylo i překonání oné triády Goethe-Grüner-Huss, protože chebské zvyky, obyčeje, zbožnost a pověry syntetizuje a na základě podobnosti kolektivně sdílených představ a rituů je vztahuje na celou nordgauskou jazykovou oblast.⁸ Tento přístup uplatňuje i při hodnocení Hussova svědectví: [...] *daß der Aberglaube, wie Huß ihn aufgezeichnet hat, nicht nur im Egerlande sich findet, sondern im ganzen nordgausischen Sprachgebiet, im böhmischen und bayrischen Teil und in ganz Deutschland verbreitet ist.*⁹

Historik Anton Franz August Naaff obdivoval jeho vědecký a regionálně-vlastenecký odkaz a ujal se sepsání bibliografie *Alois John als Heimatschriftsteller: zwanzig Jahre im Dienste der Heimat (1886-1906)*.¹⁰ V etablování národopisného bádání a výuky na německé části Karlo-Ferdinandovy univerzity za přičinění profesora Adolfa Hauffena¹¹ lze najít podněty, které vedly k publikování ediční řady *Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde*, z níž vzešla i trojice titulů, které se považují za Johnova přední díla. V roce 1901 vyšel pod číslem IV.-1 svazek *Über die Sitten und Gebräuche der Egerländer*, jehož prostřednictvím se publikoval rukopis z roku

9

⁵ Celý název periodika zní *Unser Egerland. Blätter für Egerländer Volkskunde. Organ des Vereines für Egerländer Volkskunde*

⁶ ODSTRČIL, Štěpán Karel. *Unser Egerland (1897–1943) Entwurf einer Bibliographie der bedeutendsten Zeitschrift für Egerländer Volks – und Heimatkunde*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2015. S. 8.

⁷ FENDL, Elisabeth. *Egerländer Volkskunde um 1900*. In: Schweizerisches Archiv für Volkskunde = Archives suisses des traditions populaires, ročník 91 (1995), číslo 2, S. 149.

⁸ Tamtéž.

⁹ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 32.

¹⁰ NAAFF, Anton Franz August. *Alois John als Heimatschriftsteller: zwanzig Jahre im Dienste der Heimat (1886-1906)*. Cheb: Unser Egerland, 1906.

¹¹ SEIBT, Ferdinand. *Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern: Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 26. bis 28. November 1882*. Mnichov: R. Oldenbourg, 1984. S. 131.

1822 od Sebastiana Grünera, známého coby Goethova průvodce po Čechách. Roku 1905 bylo vydáno VI. číslo s názvem *Sitte, Brauch und Volksglaube im deutschen Westböhmen*, v němž John pokládá rozvoj a popularizaci národopisu za „národní úkol a povinnost.“¹² Pod číslem IX.-1. vyšel roku 1910 konečně i Hussův spis pojmenovaný celým názvem jako *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß, a podtitulem: Nach dem in der fürstlich Metternischen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte herausgegeben von Alois John*, který osobitým způsobem obohacuje Grünerovo dílo, jak v proudu historie tak v rámci edice.

Upustím od dalšího výkladu souvisejícího s biografií a bibliografií Aloise Johna, neb pokládám za důležitější věnovat prostor objasnění jeho rozhodnutí prosadit publikování Hussova textu: *Als Ergänzung zu dem seinerzeit in diesen „Beiträgen zur deutschböh. Volkskunde“ IV. „1“ veröffentlichten Manuskripte des Magistratsrats Sebastian Grüner [...] soll im folgenden ein nahezu gleichzeitig abgefaßtes Manuskript treten: Die Schrift über den Aberglauben [...].*¹³ Kromě samozřejmého obsahové doplnění byl veřejnosti prezentován, je obtížné určit do jaké míry záměrně, i vzhled do duševního obzoru Karla Husa, jehož příklad nelze začlenit do žádné typologické řady autorů. Tím nemám na mysli nemožnost jej zařadit do některého z kulturních směrů osvícenství nebo předbřeznového Rakouska, protože jeho tvorba nepochybně vykazuje atributy katolického osvícence a vzorného vnitřně konzervativně přesvědčeného občana, ale spíše psychologický otisk, který v něm zanechala skutečnost, že jím společnost opovrhovala pod vlivem předsudků vyvolaných na bázi specifických pověr o „nečistotě“ popravčích a jejich rodinných příslušníků. Totiž právě ony praktické zkušenosti s pověrečným prostředím nabyté bez výrazného sebe-přičinění při vykonávání úřadu popravčího a při léčitelském působení se reflektovaly do tendenčně stylizovaného díla *Vom Aberglauben*.

Ostatně již Alois John Karla Husa za autentického svědka historické reality ve sféře pověr explicitně označuje.¹⁴ John považuje svědectví za hodnověrné také z toho důvodu, že se opírá o reputaci, kterou si Huss během života vytvořil. Vzpomínka na posledního chebského kata a na jeho muzeum, které se zásluhou návštěv různých významných lázeňských hostů, zejména J. W. von Goetha, nechá označit za nadregionálně proslulé, byla ještě na počátku dvacátého

¹² FENDL, Elisabeth. *Egerländer Volkskunde um 1900*. In: Schweizerisches Archiv für Volkskunde = Archives suisses des traditions populaires, ročník 91 (1995), číslo 2, S. 151.

¹³ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternischen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 1.

¹⁴ Tamtéž.

století v povědomí natolik aktuální, že dokázala vytvořit obraz znalecké autority. Pro úplnost poukážu i na další pomyslné elementy, které John určuje jako hodnoty *in dem Selbsterleben* a *in dem Selbsterfahrenen*.¹⁵ Právě prožitky a zkušenosti, zejména z léčitelské praxe v Chebu a na blízkém venkově, mu umožnily disponovat dostatečným rozhledem k sepsání spisu nejen o formách a prostředcích lidové pověřivosti, nýbrž se i aktivně zamýšlet nad reflexí pověr, tedy nad hledáním jejich podstaty a nad subjektivním posuzováním lidí, kteří pověry praktikují nebo je rozšiřují, ať už záměrně kvůli prospěchu nebo nezáměrně z intelektuálních nedostatků. John považuje za mimořádné doplnění Grünerova rukopisu přílohu s dvanácti barevnými kresbami a popisy městských a venkovských krojů.¹⁶ Huss byl nadaný kreslíř, a tudíž měl dovednosti si vlastnoručně ilustrovat svoje díla, mezi nimi kromě zmiňovaného spisu rovněž čtyřsvazkovou kroniku Chebu, rukopis o pamětihodnostech Chebu a soupis chebských erbů.

Za stěžejní přínos spisu *Vom Aberglauben* John pokládá jeho obsahovou složku. Důležitost, kterou pro něj představuje, dobře vystihuje následná citace: *Auf diese Weise ist uns ein ebenso eigenartiges als merkwürdiges Dokument erhalten worden, das uns heute gestattet, nahezu alle Formen des Aberglaubens im Egerlande, wie er (Huss) zu Anfang des 19. Jahrhunderts sich noch vorfand, kennen zu lernen*.¹⁷ Pověry všech forem představovaly na konci devatenáctého století pro národopisná hnutí Čechů i českých Němců poutavý předmět zájmu, protože na ně národopisci nahlíželi jakožto na relikv pohanských předkřesťanských kultů, jenž je společný několika (dle tradičně slovanského pojetí) či všem (dle Johna) národům.¹⁸ Docházelo ke sběru folklórních látek ve snaze nalézt podstatu každé formy pověr, například personifikace nemoci, prozkoumat teritoriální rozšíření a rekonstruovat její lidovou modifikaci nezkaženou podobu. Jiní národopisci té doby pověru vnímali coby svědectví ryze idylického a nenarušeného života venkovského obyvatelstva z časů, než si lidé podmanili sebe samé a přírodu.¹⁹

Autobiografie s názvem *Lebensgeschichte des Karl Huß*, začleněná do posledního (čtvrtého) svazku Kroniky města Chebu, je jediným souvislým pramenem k poznání životního příběhu.²⁰

¹⁵ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 38.

¹⁶ Tamtéž. S. 32.

¹⁷ Tamtéž. S. 31.

¹⁸ Srov. Tamtéž. S. 44.

¹⁹ Srov. NAHODIL, Otakar a ROBEK, Antonín. *České lidové pověry*. Praha: Orbis, 1959. S. 45. a ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfindsame Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 143.

²⁰ Všechny svazky jsou dostupné v databázi: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php>

O sobě samém Huss hovoří ve třetí osobě singuláru, pomocí čehož se stylizuje do jednoho z aktérů, kteří se podíleli se na dějinách tohoto svébytného nyní západočeského města. Holý faktografický přínos textu přesahuje subjektivita výkladu, jež zprostředkovává vhléd do pocitů a nálad vypravěče. Především jde o tužbu po uznání, rozlícenost nad předsudky a smyšlenými nemocemi. Rukopis *Vom Abergaluben*, který Huss dokončil v březnu 1823, umožňuje ještě hlouběji než biografie nahlédnout do jeho způsobů uvažování a jím zastávaného světonázoru. Uplynulo více než sto let, než po Johnovi čerpala z obou písemností rakouská badatelka Hazel Rosenstrauchová ke konstrukci obrazu Karla Husa coby „senzualistického kata.“

V další fázi výkladu se pokusím kriticky zhodnotit některé problematické myšlenky, jimiž je v monografii vylíčena osobnost Karla Husa. K nedostatkům se řadí zejména opomenutí jeho konzervativně religiózního smýšlení při interpretacích. Hazel Rosenstrauchová se například domnívá, že Huss odvozoval svůj původ od církevního reformátora Jan Husa, což mu mělo přinášet inspiraci v boji proti předsudkům a pověrám.²¹ Pro formulaci této hypotézy jí posloužil zápis: *Bey dieser Familiä ist die allgemeine Sage, dasz sie von des Johann Huß, welcher 1373 den 6ten Juni gebohren, seinen Bruder Bartel Huß Shuhmachermeister zu Hußnitz einem kleinen Städtchen Böhmens abstamme.*²²

Důvod, proč svůj původ vyložil oním způsobem, lze spatřovat dvojího druhu. První možností je ztotožnění s interpretací Hazel Rosenstrauchové, podle níž by Jan Hus znamenal pro Karla Husa obdivuhodnou osobnost a významného předka. Dle mého názoru citovaný zápis žádné pozitivně uchopitelné sdělení neskýtá. Datum 6. června 1373 pro Husa spíše představovalo tíživý počátek vyčlenění rodiny ze společnosti, který bylo nutné za přelom v historii rodiny vnímat, neboť bylo Božím trestem za herezi proklamovanou Janem Husem. Proto spíše podlehl potřebě toto domnělé pochybení svého údajného předka napravovat. Stal se striktně přesvědčeným katolíkem a vystupoval proti iracionálním a na „pravém“ křesťanském učení nezaložených pověrách. Ku prospěchu druhé možnosti interpretace je možné argumentovat desátou kapitolou prvního svazku Kroniky města Chebu pojmenované *1400-1450 Von der hussitischen Ketzerei und daraus entstanden Krieg, in welchem die Stadt Eger vieles gelitten*

²¹ ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfind-same Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 101.

²² Tamtéž. S. 39.

hat, v níž zaujímá kritické stanovisko k husitské revoluci. Ostatně označit odkaz svého slavného předka za „husitské kacířství“ by vyznělo nad míru rozporuplně.

Rosenstrauchové úvahy implikují Husa jakožto předsudky zavrženého bojovníka, který zápasí v duchu osvícenského racionalismu proti pověrám inspirovaného obdivem ke svému údajně dávnému předkovi Janu Husovi.²³ Prvotní nepřesnost syntézy spočívá ve skutečnosti, že v rodině tradované vyprávění pojímal spíše jako stigma, které stálo na počátku vyloučení rodiny z počestné společnosti. Dále měl Huss při obhajobě svých tvrzení ve zvyku prvky rozumově vedené argumentace podřazovat křesťanským dogmatům, v jejichž nedůsledném dodržování a úpadku osvěty katolické věrouky nalézá příčinu rozšiřování pověr. Výjimka tvořená výlučně rozumově vedenou kritikou vůči existenci pověrečných bytostí k označení Husa za osvíceného kritika nestačí. Toho si je Rosenstrauchová vědoma, a proto nezkoumá Husa jako osvíceného kritika ani racionalistu, nýbrž jako senzualistu. Senzualistická fáze osvícenství, v německém prostředí označovaná jako *Empfindsamkeit*, sice neproklamovala ani nevykazovala žádnou bilaterálnost racionalismu a náboženského přesvědčení, nicméně instance subjektu ve spise *Vom Aberglauben* promlouvá nejčastěji jazykem horečného kázání prokládaného ironií, jež teprve zosobňuje osvícenský trend. Ironií ani senzualistickými rysy v Husově historickém konání se však Rosenstrauchová téměř vůbec nezaobírá, spíše jen zůstává na rovině kulturního kontextu doby s přesahy do sociálních a obecných dějin.

Husovo senzualisticky osvícenské vnímání světa se ani nepokouší zpochybnit – na základě Husovy argumentace a zjevným nesenzualistickým projevům, jimž implikoval pocit vlastní nadřazenosti nad jinými, připomínkami vůči protestantům nebo zesměšňováním „šílenství“ některých pověřčivých lidí, si dovolím spíše formulovat tvrzení, že katolická košile byla Husovi přednější nežli osvícenský kabát. Uplatňování osvícenských prostředků při obhajování zásad katolicismu nebylo ale nic nezvyklého, vyznačoval se tím proud katolického osvícenství, který nabral nejvíce na intenzitě v Bavorsku a Rakousku. Kontinuitu a vliv katolického osvícenství lze vyzorovat v literatuře rakouského biedermeieru, v dílech Franze Grillparzera a Adalberta Stiftera²⁴, se kterým se Huss mohl setkávat během svého pobytu na Kynžvartu a probírat s ním

²³ ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfind-same Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 39. Srov. S. 101-102. Srov. S. 126. Srov. S. 154-157.

²⁴ MAIER, Hans. *Die Katholiken und die Aufklärung. Ein Gang durch die Forschungsgeschichte*. In: KLÜTTING, Harm (ed.): *Katholische Aufklärung – Aufklärung im katholischen Deutschland. Studien zum achtzehnten Jahrhundert*, svazek č. 15. Hamburk: Felix Meiner Verlag, 1993. S. 43.

politicko-společenské reálie a výchovně vzdělávací otázky. S termínem *katholische Aufklärung* se nicméně v knize nesetkáme, navzdory tomu, že Huss znaky katolického osvícence vykazuje. Záměrem, s nímž měl zhotovit spis *Vom Aberglauben*, měla být rehabilitace vlastního jména a obhajoba svého vlastního počestného způsobu vedení života.²⁵ Rosenstrauchová nepřibližuje, jestli se hájil směrem k současníkům nebo až k pozdějším generacím. Zároveň jí napadá i další zajímavé zamyšlení nad pohnutkami k sepsání: *Huß verführte mich, immer tiefer zu Graben, in einer Würdigung Sebastian Grüners stieß ich dann auf die Bemerkung, in seinem Werk über die Sitten und Gebräuche des Egerlandes fehle bedauerlicherweise das Thema Aberglauben. Hat womöglich dieser an Volkskunde interessierte Bürgermeister Karl Huß beauftragt, seine Kenntnisse auf diesem Gebiet zusammenzutragen?*²⁶ Karl Huss působil jako lidový kronikář a Grüner si možná jeho zkušeností z okruhu pověr vědomý byl. Kdyby Huss látku zapisoval z vlastního badatelského nadšení, nejspíše by jí integroval do čtvrtého svazku Kroniky města Chebu, třeba v návaznosti na autobiografii. Grünerovo dílo *Über die Sitten und Gebräuche der Egerländer* se vyznačuje odosobněným popisem látky, o níž pojednává. Naproti tomu většinově aplikovaná forma pamfletu, eventuelně literární karikatury, v Hussově spise ovšem s takovým pověřením nekoresponduje, pokud vycházíme z přesvědčení, že spis nebyl pouhým pracovním podkladem pro následnou Grünerovu národopisnou tvorbu.

Proti veškeré dříve uvedené kritice by šlo oprávněně namítat, že příspěvek k historiografickému poznání o Karlu Hussovi není jediným cílem ani potenciálem monografie. Jak jsem zmínil již úvodem oddílu, Rosenstrauchová dokázala uplatnit své náramné publicistické zkušenosti tak, aby text sepsala poutavě. Právě díky své čtivosti, nekomplikovanosti jazykových prostředků a přehledné struktuře, jež souvisí s uplatněním anglosaského stylu psaní, disponuje monografie potenciálem oslovit širokou základnu čtenářů. Tím se zaslouhuje nejen o popularizaci odkazu mimořádného příběhu posledního chebského popravece, ale zrovna tak celého období počátku modernizace, které díky své dynamice v sociokulturní sféře vůbec jeho prožití umožnilo. Huss tvoří spojnicí, na níž lze náležitě uchopit střet feudálního a osvícenského elementu – ať už v rovině právní (zákoníky, tortura), mentální (pověřivost coby „přežitek minulosti“), politické (Klemens Metternich a jeho mírotvorná vize) nebo kulturní, o níž autorka monografie uplatnila

²⁵ ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfind-same Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 142.

²⁶ Tamtéž. S. 141.

svůj znamenitý přehled. Modelovými čtenáři této monografie jsou patrně všichni, kteří jsou vybaveni nejméně základními znalostmi o německojazyčné osvícenské a klasické literatuře a chtějí strávit čas nad poklidnou četbou naučné literatury zasazené do kulis českého, respektive českoněmeckého prostředí. Z pohledu modelového čtenáře kniha přináší množství neotřelých poznatků z období *Kunstepoche*, kdy působili velcí literáti německého jazykového prostředí.

Při reflexi Rosenstrauchové monografie jsem poukázal na jednotliviny, kvůli nimž se postava Husa zobrazila zjednodušeně. Sice se díky tomu text o trochu přiblížil očekávání modelových čtenářů, které autorka nechtěla odradit dlouhými rozvahami, ztratil nicméně svou invenčnost. Proto si dovoluji poznamenat, že narativ Aloise Johna zůstal z historiografického hlediska stále nepřekonán, což je ku neprospěchu věci, neboť Rosenstrauchová promarnila příležitost spojit příjemné esejistické čtení s objektivně užitečným historickým poznáním.

Biografie Karla Husa

John přisuzuje svůj narativ účelům zasvětit čtenáře do Husovy biografie a zprostředkovat informace, které se týkají středověkého vnímání katovského nimbu a léčitelství. V poměrně krátkém rozsahu předkládá vlastní hypotézy a hodnocení významu spisu *Vom Aberglauben*.

V oblasti biografie se proporčně nejrozsáhleji zabývá jedinečností osobnosti Karla Husa a jejím vývojem. Tato pozoruhodnost pramenící z morálních hodnot, společenského vzestupu a reputace coby úspěšného léčitele má podle Johna znamenat záruku hodnověrnosti Husova svědectví jako zdroje informací k poznání všech forem a projevů pověřivosti na Chebsku k počátku devatenáctého století, konkrétně k roku 1823.²⁷ Na základě Johnova výkladu lze tvrdit, že tato důvěra se opírá jednak o Hussův charakter, k jehož utváření přispěla opakovaná obchodně-sběratelská setkání s literátem J. W. von Goethem a vliv chebského magistrálního a kriminálního rady Sebastiana Grünera, a také o autoritu, kterou se mu podařilo nabýt během svého muzejnického působení na Kynžvartu ve službách Klementa Metternicha.

Karl Huss se narodil 3. ledna 1761 v Mostu do rodiny tamějšího kata Jana Pavla Husa. Jeho rodiče si přáli mu zajistit takové vzdělání, aby se v budoucnu mohl vydat na jinou životní dráhu než se věnovat nečestnému a společností pohrdanému katovskému řemeslu. Proto vstoupil v devíti letech do mosteckého piaristického gymnázia. Huss při studiu doplatil na předsudky zapříčiněné svým původem. Přinejmenším jeden z vyučujících ho ponižoval a fyzicky trestal při nejbanálnějších záminkách.²⁸ Tíživá situace, do níž se dostal, ho přiměla k útěku z domova a k následnému neúspěšnému ukončení studia.²⁹

Současně převládající vnímání cti jako souhrnu vlastností jedince, který se odvíjí především od hodnot pravdomluvnosti nebo spolehlivosti, nekoresponduje s dobovým kontextem, protože Husovi spolužáci a učitelé chápali čest v rozhodující míře jako „materiální“ statek předurčující váženost napříč všemi spektry společnosti. O čest dotyčný mohl nejčastěji přijít podstoupením trestu na cti, například při vymrskávání nebo pranýřování, neubráněním se při urážce na cti, původem z nemanželského lože, výkonem povolání vedoucích ke ztrátě cti, mezi která patřilo

²⁷ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 43.

²⁸ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012. S. 280.

²⁹ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 15.

i zastávání úřadu kata, a četným setkáváním s osobami, jež tato řemesla provozují.³⁰ Ačkoliv se v právních ohledech v poslední třetině osmnáctého století stav infamie akcentoval jen velmi omezeně, společnost, jak Hussův příběh dokládá, fungovala v tomto hledisku zpátečnický.

V důsledku panování předsudků o stigmatu přenášeném od popravčích nástrojů přes osobu popravčího na vlastní rodinné příslušníky Hussovi z praktického hlediska nezbývalo žádné řemeslo kromě katovského, kterým by se býval mohl vyučit, když nikdo z dobře zachovalých řemeslníků neprojevil ochotu Karla do učení přijmout. První popravu, v podobě oběšení dvou kostelních lupičů, vykonal v patnácti letech pod dozorem otce Jana Pavla 3. května 1776. Po úmrtí matky Ludmily se rodinné prostředí změnilo, obzvlášť když se nedlouho poté Jan Pavel Huss znovu oženil.³¹ Karl se rozhodl z domova odejít. Po ročním pobytu v Drážďanech se ho ujal strýc Karel Illián, který zastával úřad popravčího v Chebu. Svou první chebskou exekuci Karl vykonal v červnu 1779, když stál jedinou ranou meče vojína Karla Kaltwassera, jenž zavraždil svou milenku v Kostomlatech u Bíliny.³² Svým počínáním a šikovností strýce potěšil, protože mu od té doby provádění poprav svěřoval pravidelně. Stárnoucí Karel Illián před odchodem do Jáchymova úřad nabídl právě synovci Karlovi, který jej přijal a v dubnu 1781 se přestěhoval společně se sestrou Markétou do chebské katovny.³³

Nástupní plat mladého kata činil jen 54 zlatých ročně a k tomu šest strychů žita jakožto deputát. S tím se žádné zázraky dělat nedaly a poprav, za které bývaly odměny, nebylo tolik jako kdysi.³⁴ Je tedy zjevné, že kvůli finančním potížím začal krátce po nastěhování provozovat léčitelskou praxi. Ke prospěchu mu mohly přijít i jeho vrozené dispozice, které si v autobiografii sám přisvojuje, jednalo se zejména o zručnost a komunikační schopnosti. Postupy při léčbě lidí a zvířat si osvojil už dříve zásluhou otce, jelikož byly tradičně součástí čtyřletého katovského učení.³⁵ Společenské předsudky a mnohé pověry se neomezovaly jen na chápání popravčího coby bezectného a mravně nečistého člověka, ale rovněž byla zakořeněná i představa záhadné léčivé moci sálající z katovského nimbu, například z údů a tělních tekutin popravených, z jejich

³⁰ MARETHOVÁ, Zuzana. *Trest na cti*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2013. S. 17.-18.

³¹ Druhou manželkou Jana Pavla Husa se podle Vladimíra Šindeláře stala Monika Urslová z Úštěku u Litoměřic.

³² ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012. S. 281.

³³ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 16.

³⁴ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012. S. 282.

³⁵ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 15.

oblečení, z popravčích zbraní, mučících nástrojů a jak již bylo řečeno i z jednotlivých osob katů či jejich rodinných příslušníků.³⁶ Ačkoliv Huss zastával k takovým pověrám nevraživý vztah, v počátcích mu asi byly užitečné k získání důvěry pacientů. Kromě pasivního pozorování měl zásluhou svého specifického sociálního postavení příležitost nahlédnout na pověrčivost i skrze bezprostřední interakce s pacienty a s jejich nejbližšími v Chebu, v jeho venkovském okolí, v přilehlém Bavorsku a Sasku. Opět poukazují na pojmy „Selbsterlebtes“ a „Selbsterfahrenes.“

Mnohdy bývalo zvykem přizvat popravce k nemocným teprve tehdy, když převládla beznaděje a když se konvenční způsoby léčby minuly účinkem. Za takových okolností se Huss seznámil s měšťankou Žofií, dcerou chebského pekaře Eberla. Dokázal jí úspěšně vyléčit, po určitou dobu se tajně scházeli a vyvinul se mezi nimi dokonce natolik důvěrný vztah, že se Žofie odhodlala vyčlenit se z počestné společnosti. Uzavření manželství předcházely stížnosti a výhrůžky ze strany nevěstiny rodiny, jejíž příslušníci se obávali hanby vyplývající ze svazku a vztahující se na celou rodinu.³⁷ Toho času Huss čelil neobyčejnému nátlaku zejména od lidí, s nimiž byl dříve spřátelen či mu byli za uzdravení zavázáni vděčností. V autobiografii situaci popisuje slovy [...] *da kam die eigennützige Freundschaft, und der alberne Stolz an Tag, wan sich Karl brauchen ließ, da war er der beste Freund, der Herr hinten und vorne, jetzt aber da er eine aus ihrer Freundschaft heyrathen will, ist er der schlechteste verachtungswürdigste Mensch von der ganzen Welt [...]*.³⁸ Pod nápořem nevole směřovaným na oba zamilované Žofie uprchla z domu několik měsíců před svatbou se skrývala u revírníka v Kynšperku nad Ohří.³⁹

Svatba se uskutečnila 8. září 1782. Svatební portrét je součástí kynžvartské expozice věnované Karlu Hussovi coby prvnímu kustodovi zámeckých sbírek. Nachází se na druhém základním prohlídkovém okruhu *Muzeum a kabinet kuriozit* státního zámku Kynžvart.⁴⁰ Portréty mistrů popravčích se málokdy dochovávají a za literárním dílem, respektive pramenem, bývá užitečné spatřovat vizualizaci autora, je-li to možné. Proto příkládám portrét do přílohy práce.

³⁶ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 31.

³⁷ Tamtéž. S. 17.

³⁸ ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfindsame Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 77.

³⁹ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. V Praze: XYZ, 2012. S. 283.

⁴⁰ <https://www.zamek-kynzvalt.cz/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/6189-muzeum-a-kabinet-kuriozit-zakladni-okruh>

Vzhledem k Johnově výkladové preciznosti považuji za nečekané neuvedení věku Žofie. Větou *Die Einleitungen zur Hochzeit wurden unverzüglich getroffen und da Sophie großjährig und ein gesetzliches Ehehindernis nicht vorhanden war [...]*⁴¹ se vágně odkazuje na její plnoletost, čímž do narativu nesprávně implikuje obraz dívky. Historická Žofie byla ovšem o více než dvacet let starší než její manžel. Dle mého názoru je tato nejednoznačnost spíše záměr editora nenarušit čtenáři vlastenecky orientované edice požitek z četby a navodit ho na následný popis Hussova společenského vzestupu než prosté opomenutí faktu.

19. prosince 1788 zaznamenal totiž Hussův život značný obrat, když byl propuštěn v důsledku uvádění zákazu trestu smrti do platnosti. Po devíti měsících byl přijat nazpět do úřadu, protože císař přikázal, že veřejné vypalování cejchů na tvář mohou provádět jen učení kati.⁴² Vydáním trestního *Zákoníku o zločinech a těžkých policejních přestupcích* roku 1803 císařem Františkem I. bylo cejchování zcela zapovězeno,⁴³ avšak trest smrti se znovuobnovil a Karl Huss pokračoval v úřadu včetně výkonu exekucí do roku 1827.

Podrobně popsanou exekuci vykonal 18. srpna 1822 v Lokti, kam byl k popravě vraha Karla Heinze povolán. V popisu události pak v roli popravce pronáší údajnou promluvu *Ukrutnosti jsem dalek. Vykonávám jen to, co mi vyšší soudní úřad ukládá, nic víc a nic méně. Žádné mučení, podle pověr nezkušených lidí lecjaké trápení, nýbrž po zcela krátké přípravě jest vše za několik minut odbyto*,⁴⁴ již se dotýká problematiky předsudků o popravcích. Toho času platný *Zákoník o zločinech a těžkých policejních přestupcích*, někdy označovaný coby *Františkána*, umožňoval provést trest smrti výhradně formou oběšení. Stětí hlavy odsouzenému nebylo z právního hlediska přípustné. Domnívám se ovšem, že více Husso pobouřily mučící nástroje rozmístěné v očekávání, že uskutečnění rozsudku bude předcházet tělesné týrání. Přitom poslední zákoník, jenž umožňoval útrpné právo aplikovat, představoval *Hrdelní řád Marie Terezie*, taktéž zvaný *Tereziána*.⁴⁵ Ovšem i on stanovoval okolnosti, kdy šlo torturu uplatnit, přičemž ta sloužila v mezích Tereziány jako prostředek pro opatření důkazu viny, nikoliv jako

⁴¹ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 17.

⁴² SOKOL, Petr a HAJŠMAN, Jan. *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2010. S. 63.

⁴³ VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. S. 31.

⁴⁴ Tamtéž. S. 64.

⁴⁵ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL Vilém a RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. S. 89.

surový projev msty na již odsouzeném vrahovi. Mimoto ji roku 1787 *Všeobecným zákoníkem o zločinech a způsobech jejich trestání* z roku zrušil Josef II. pod vlivem osvícenských reforem v jejím úplném rozsahu.⁴⁶ Pojednávaná událost se odehrála o necelých sedm měsíců předtím, než vznikl spis *Vom Aberglauben*. Nelze potvrdit ani vyvrátit, že rozhořčení nad předsudky tesařů v Lokti, kteří se při přípravě popraviště řídili pověrami, by původci utkvělo v paměti natolik, aby se ve volném čase března následujícího roku rozpomněl na tento podnět. Nicméně pocit dřívějších křivd, třeba i těch z období mladšího dospívání, Hussovi prožitek loketského incidentu připomenout mohl.

Výše naznačený životní obrat spočíval primárně ve změně opatřování výdělku na živobytí. Kvůli ztrátě stálého platu se Huss začal více upínat na příjmy plynoucí z léčitelské praxe. Zároveň se zajímal o různé přírodovědné obory, studium historie Chebu (včetně erbů regionálních rodů) a propadl sběratelskému nadšení. Ačkoliv byl přirozeně inteligentním jedincem, jeho absence formálního vzdělání vedla k nejistotě a k pochybením při klasifikaci minerálů, mincí a při četbě starších listin. V badatelské činnosti, obzvláště v teoretické přípravě, mu napomáhal jezuita a gymnaziální profesor Anton Grasshold.⁴⁷ Za léčení, které kvůli stížnostem felčarů a lazebníků u magistrátu udržoval v tajnosti, si údajně nechával pravidelně platit neplatnými mincemi. Dle Johna dokonce vykupoval staré mince či jezdíval po nocích do přilehlého Saska a Bavorska za účelem mince měnit.⁴⁸ Kromě rozšiřování numizmatické sbírky se ohlížel po starožitnostech⁴⁹ a minerálech.

Mezi měšťany se o něm začalo hovořit i jako o zkušeném a vzdělaném jedinci, čímž vznikl prostor pro uznání jeho charakterových kvalit. Postupně stoupala i proslulost sbírek uložených v chebské katovně u *kata-sběratele*.⁵⁰ Toto náhlé zlepšení společenské reputace by se však nemělo v nepřiměřené míře přikrášlovat. Dovolím si poukázat na skutečnost, že se Huss formálního očištění ve formě přijetí mezi měšťanstvo dočkal až těsně před odchodem na Kynžvart. Nebýt vlivu, který měla lukrativnost očekávaného působení ve službách kancléře Klementa Metternicha, zřejmě by bývalo k aktu očisty nedošlo nikdy. Teprve jakmile pověry o

⁴⁶ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. S. 89.

⁴⁷ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 18.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Pod pojmem „starožitnosti“ se v tomto kontextu rozumí zejména starobylé zbraně.

⁵⁰ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012. S. 284.

nečistém a krvelačném katovském řemeslu vyhasly, mohlo konečně dojít k ocenění zásluh a odkazu Karla Husa ve sféře sběratelství.

Navzdory tomu se muzeum stalo výletním cílem lázeňských hostů. Mezi jeho významné návštěvníky patřil J. W. von Goethe, který do katovny zavítal v letech 1806, 1807, 1808, 1820, 1821 a 1822.⁵¹ Goethe při cestování obcházel sběratele a badatele, a také proto se mu dařilo poznávat různé „nedocenené“ osobnosti a budovat si obchodně-sběratelskou síť kontaktů. Goethe choval k Husovi přinejmenším formálně přátelský vztah, zatímco setkání s Goethem byla Husovi značnou inspirací vzhledem ke vlastní literární tvorbě. Expozice upomínající na Goethův pobyt v Čechách a na Husa jakožto na proslulého muzejníka chebského regionu jsou od března 2011 přístupné na hradu Seeberg.⁵² Za prototypický výstup Husovy poezie lze považovat báseň *Die Zufriedenheit* z roku 1832,⁵³ jejíž plný text přikládám do přílohy.

Už první strofou *Ich folge dem Schicksal und lebe zufrieden, - es sei mir nun Freud' oder Leid beschieden, - dem Feld ist bald Regen, bald Sonnenschein gut. - Dies sag' ich mir täglich und mache mir Mut. - Wenn Toren mit steten, vergeblichen Zähren - den Himmel erzürnen, ihr Elend vermehren, [...] vyjadřuje lyrický subjekt podvolení se osudu, respektive Prozřetelnosti, prostřednictvím trpělivosti a důvěry jako prostředků k dosažení blaženosti. Karel Huss dokázal reflektovat některé progrese Goethovy poezie, nicméně se nadále držel religiózně osvětového přesvědčení, od kterého se odpoutat nedokázal. Přesto by bylo chybné o jeho básnictví tvrdit, že je zastaralé nebo bez promyšleně ukotveného námětu. K básnění se totiž uchýlil až za svého Kynžvartského pobytu a jeho projev je ukotvený v epoše, kdy v rakouském a jihoněmeckém prostoru rezonovala dramata Augusta von Kotzebue nebo poezie Franze Grillparzera. Zálibu si našel i v raně romantických motivech, což dokládá báseň *Betrachtungen in der Morgenstunde*, v jejímž textu subjekt velebí Stvořitele, dokládá stopy Jeho přítomnosti v pozemském světě a pojednává o odchodu duše na věčnost.*

Druhá strofa básně *Der Schimmer des Goldes mag andre beglücken, - ich wünche nicht Schätze, sie würden mich drücken. - Klein ist meine Wohnung, nicht glänzend nicht bunt, - doch bin ich zufrieden, ich bin ja gesund. - Hier leb' ich dem forschenden Tadler verborgen, -*

⁵¹ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Prag: Karl Bellmann, 1910. S. 20-22.

⁵² https://chebsky.denik.cz/zpravy_region/seeberg-nabidne-i-expozici-o-chebskem-katovi--.html

⁵³ Báseň *Die Zufriedenheit* Huss sepsal až roku 1832 na Kynžvartu potom, co pátým rokem působil ve službách knížete Klementa Metternicha.

Im stärkenden Schlafe erwart' ich den Morgen, - dann seh ich die Sonne neu scheinendes Licht – und fühle mich heiter und küm'm're mich nicht. pojednává taktéž téma odříkání formou melancholicky biedermeierovského gesta rezignace vůči hromadění majetku a společenské angažovanosti jako Grillparzerův text *Entsagung*. Pro srovnání přikládám citaci jedné z jeho strof: *All', was du hältst, davon bist du gehalten, - und wo du herrschest, bist du auch der Knecht. - Es sieht Genuß sich vom Bedarf gespalten, - und eine Pflicht knüpft sich an jedes Recht.*⁵⁴ Podobnost se nalézá také v motivu vycházejícího Slunce, opět doplňuji citací z básně *Entsagung*: *Eins ist, was altergraue Zeiten lehren, - und lehrt die Sonne, die erst heut getagt: - Des Menschen ew'ges Loos, es heißt: Entbehren, - und kein Besitz, als den du dir versagt.*⁵⁵ Již v předchozím oddíle bylo uvedeno, že Hussova umělecká tvorba jeví v převládající míře znaky konzervativního proudu myšlení předbřeznové doby, v rámci něhož lze Grillparzera spatřovat jako vzorového básníka, jehož díla mohla být inspirací pro Hussovu literární činnost.

Mimo ryze biedermeierovských témat a motivů odráží *Die Zufriedenheit* ještě prvky osvícenské literatury, hlavně ve třetí a čtvrté strofě: *Ich brauche nur Freude, kein köstliches Mahl, - nicht Fackeln und Tänze im marmor'nen Saal. – Am Arm eines Freundes, bei schattigen Linden, - das Glück wahrer Freundschaft und Liebe zu finden, - ersetzt mir dies alles, und was mir gebricht, - Das kann ich entbehren und küm'm're mich nicht. – Nie haß ich die Menschen, wir alle sind Brüder, - ich liebe die Edlen, die fromm sind und bieder. – Den Toren beklag ich, verhöhnt er mich gleich – und willig, ihr Bösen, vergeb ich auch euch: - Doch sollt ich als Sklave mich bücken und schmiegen? Mit schmeichelnden Blicken und Reden belügen? – Frei denken ist edel, wahr sprechen ist Pflicht, - d'rum red ich die Wahrheit und fürchte mich nicht.* Koncepty pravého přátelství a pravé lásky založené na rozumu a na zalíbení ke ctnosti, v rámci nichž je jedinec blažený teprve tehdy, když jsou šťastní jeho bližní, mají svůj původ v epoše raného osvícenství, tedy více než sto let před vznikem textu. Idea radosti jako sociálně žádoucího pocitu, který je všem lidským bytostem příjemný, vychází z pozdně osvícenského diskurzu. Subjekt užitečnost ani důležitost těchto hodnot sice nezpochybňuje, ale hned následným veršem jejich význam pro vlastní koncept spokojenosti redukuje tím, že fatalisticky zdůrazňuje jejich postradatelnost když není zbytí. Tímto se neomezuje jen na odmítání hmotných statků, ale svérázně připouští i odepření sympatických vztahů hodných zušlechťování, když jim nejsou okolnosti a osud

⁵⁴ WEISEN, Josef (ed.). *Gedichte von Grillparzer*. Štíhrad: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1872. S. 67–68.

⁵⁵ Tamtéž.

nakloněné. Bylo by mylné tento koncept spokojenosti přisuzovat bezectnému sobectví nebo narcismu, které subjekt poukazováním na prospěchářství a lhaní implicitně odsuzuje. Poslední třetina strofy dokládá přístup subjektu k sebelásce, z čehož usuzuji, že subjekt se neztotožňuje s prostoduchým sebeobětováním a přetvářkou, jež přímo koliduje se ctnostmi, které vyznává.

Báseň se uzavírá textem: *So wall' ich gelassen dem Grabe entgegen, - mit ruhigem Herzen auf blumigen Wegen, - und will mich stets dankbar des Lebens erfreu'n. – Ich wurde geschaffen, um glücklich zu sein! – Ich seh ja oft unter den wandelnden Füßen – manch Sanftes und liebliches Blümchen entsprossen, - und wenn nicht am Ende mein Wanderstab bricht: - So trau ich der Gottheit und fürchte mich nicht.* Tato poslední strofa navazuje na první a rozšiřuje jí o manifestaci vůle subjektu se držet důvěry v Boží prozřetelnost, vděčnosti a trpělivosti až do konce svého pozemského bytí, z něhož samotného se mu dostává pocitu spokojenosti. Důvod, proč jsem se rozhodl věnovat natolik proporcčně rozsáhlou část biografického oddílu historické práce literárně-kulturnímu rozboru básně *Die Zufriedenheit*, tkví v souvislosti mezi instancemi subjektu literárního textu a jeho autora, který se pohyboval v historické realitě. Obě instance ztotožnit nelze ani navzdory tomu, že se k sobě díky chudé metaforice a slabé umělecké kvalitě textu přichylují více než bývá v literárních textech vyšší úrovně obvyklé. Rozbor jsem provedl kvůli absenci pohledu do Hussova myšlení v narrativech Aloise Johna a Hazel Rosenstrauchové. Z rozboru Karl Huss vychází jako uvědomělý fatalista a křesťan, ve společenském ohledu jako biedermeierovsky se neangažující jedinec, který v privátním okruhu dbá na svou důstojnost a zásadovost a s vyrovnaností se sebou samým se smířlivě ubírá životní cestou. Rozbor básně předkládá důkazy pro předcházející tezi. Pochopení Hussovy osobnosti, včetně její hodnotové složky, považuji za potřebný předpoklad k interpretaci dokumentu *Vom Aberglauben*, jehož analýza tvoří stěžejní úsek této práce. Subjekty obou textů se nejzřetelněji odlišují ve faktoru aktivity. Zatímco subjekt básně nabádá ke společenské pasivitě, skromnosti, víře a trpělivosti, subjekt spisu pojednávajícího o pověrách hovoří údernějším jazykem a k potlačování určitých druhů pověr ve veřejném životě vrchnost a policii přímo nabádá. V „boji“ proti pověrám tak Huss spojuje své katolické přesvědčení, v rámci něhož pochopitelně panovala potřeba vytěsnit od zbožnosti pradávne pohanské prvky, s racionalistickou osvětou se vzorem v Lessingově díle *Das Buch vom Aberglauben, Mißbrauch und falschen Wahn*. Při tvorbě básně přibližně o devět let později byl ovlivněný jinými, byť na katolické osvícenství navazujícími, kulturními směry a jinou pragmatikou, kterou při produkci do díla mohl zakódovat.

Své nejvýznamnější dílo s historiografickou hodnotou, čtyřdílnou Kroniku města Chebu, začal Huss tvořit v šestatřiceti letech, přičemž ve psaní pokračoval až do roku 1829, kdy už pobýval na Kynžvartu. Nedocenitelnost pramene v regionálních souvislostech nespočívá jen v narativu, do něhož se začlenily i jedinečné přílohy a opisy, ale také v ikonografické hodnotě, poněvadž Huss byl rovněž nadaný kreslíř, jak jsem již dříve zmínil. Lze v ní vyhledat pohledy na městskou zástavbu, měšťanské a řádové erby nebo vývoj městského znaku.

Úmysl, s nímž Huss kroniku vytvořil, je interpretovatelný jako osvětový v osvícenském slova smyslu, protože text kroniky mravoučně apeluje na čtenáře, modelově na chebského občana, kterému předkládá různé „pozoruhodné události“ napříč dějinami vhodné následování nebo vyvarování se: [...] *alle merkwürdigen begebenheiten in Kürze einer löblichen Bürgerschaft zu witmen und vor die Augen zu stellen, damit sie sich ihrer Vor-Eltern erinnern, was Tranksalen, Elend und Noth sie ausgestanden haben. An meinem Fleiß habe ich es nicht ermanglen lassen, was zur Vollkommenheit dieses Werkes erforderlich wäre.*⁵⁶ Hussovo dílo neregistruje pouze posloupnost minulých událostí, ale vypovídá o nich zásadně s osobním zaujetím, které vychází z autorova katolicky-osvícenského přesvědčení: *Jeder haus Vater lasse es sich aber angelegen sein, nicht nur die Kronik zu lesen, sondern auch seinen Kindern den Zorn Gotte und die gerechten Strafen der Sünden wegen vorzutragen, wie auch ermahnen, daß sie sich jederzeit eines frommen Christlichen Wandels befleißigen durch Haltung deren Geboten, wodurch sie dem Zorn des Gottes einhalt thun, den Seegen und glückliche Zeiten von ihm erbitten [...].*⁵⁷ Obsah jednotlivých do kůže vázaných rukopisů, z nichž se kronika skládá, se vymezuje chronologicky. První rukopisný svazek pojednává o vývoji od předpokládaného vzniku Chebu až po rok 1560 a druhý po 1790. Zbýlé dva svazky zachycují svědectví pro období původcova života. Ten v nich popisuje dění až do roku 1828, kdy Cheb opouští a přesouvá se na Kynžvart.

Z Hussova manželství nevzešel žádný potomek, pravděpodobně kvůli pokročilému věku Žofie. Ta zemřela ve věku čtyřiaosmdesáti let v prosinci 1824.⁵⁸ Osamělost vedla Husa k přemýšlení nad zajištěním sbírek, jejichž rozebrání by jeho skonu nadcházelo. Tato nepěkná představa ho podnítila k aktivizaci Sebastiana Grünera, který se posléze neúspěšně pokusil převzít

⁵⁶ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 14.

⁵⁷ Tamtéž. S. 14-15.

⁵⁸ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí.* Praha: XYZ, 2012. S. 285.

sbírek u chebského magistrátu.⁵⁹ Nedlouho nato se za Grünerova zprostředkování podařilo předložit nabídku posmrtného převzetí numizmatické sbírky knížeti Klementu Metternichovi, který ji konstruktivně odmítl tím způsobem, že trval na převzetí v co nejbližší lhůtě a projevil zájem kromě mincí také o starožitnosti, knihy a minerály. Mezi Metternichovy záliby patřilo sběratelství pojímající zrovna tak cenná umělecká díla jako kuriozity a rozmanité upomínkové předměty pochybné hodnoty a původu. Tyto objekty, které dostával darem nebo nakupoval, nejprve shromažďoval v budově státního kancléřství ve Vídni, kde přebýval s rodinou. *Některé návštěvníky prostory kancléřství iritovaly, připomínaly prý spíše tržiště nebo bazar.*⁶⁰

Překážkou pro dojednání a naplnění kontraktu byla okolnost, že Huss pořád působil z úředního pověření coby popravčí. Ještě roku 1827 z funkce odstoupil, v reakci na což mu mohlo být uděleno měšťanské právo, v Chebu tou dobou pobýval déle než sedmačtyřicet let. Dojednaná dohoda s Metternichem nabyla platnosti dnem prvního října 1827. Za kompletní sbírky mu byl přislíben důchod 300 konvenčních mincí ročně, otop a prostor k bydlení na zámku Kynžvart, kde získal pověření zastávat post kustoda tamějšího nově vznikajícího muzea.⁶¹

Po přezimování v Chebu začal Huss se stěhováním z katovny již během května. Za počátek kynžvartského muzea se pokládá osmý srpen 1828. Příčina nespočívá v nedostatečné kvalitě ani kvantitě původních metternichovských sbírek, ale v jejich nesystematickém uspořádání a také v nemožnosti do sbírek a knihovny nahlédnout bez sjednané audience, jejíž vyřízení bylo omezené skutečností, že kancléře bylo komplikované na zámku zastihnout, protože interiéry právě procházely přestavbou a také protože Metternich zamýšlel Kynžvart využívat především jako letní sídlo. Navzdory tomu probíhaly ojediněle návštěvy už dříve, například v červenci roku 1822 navštívil zámek Kynžvart Kašpar hrabě Šternberk, švédský chemik Johann Jacob Berzelius a přírodovědec a cestovatel Johann Emanuel Pohl, kteří si společně prohlédli tamní sbírky.⁶² Posledních deset let svého života se Karel Huss věnoval „pokladům“ zámku Kynžvart, jejichž opatrovnictví mu smlouva předurčovala.⁶³

⁵⁹ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 11.

⁶⁰ BOHATÝ, Martin a VELEBIL, Dalibor. *Muzeum Klemense knížete Metternicha na Kynžvartu a minerály z jeho sbírky v Národním muzeu v Praze*. In: *Journal of the National Museum, Natural History Series*. Č. 186. S. 10.

⁶¹ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 12.

⁶² BOHATÝ, Martin a VELEBIL, Dalibor. *Muzeum Klemense knížete Metternicha na Kynžvartu a minerály z jeho sbírky v Národním muzeu v Praze*. In: *Journal of the National Museum, Natural History Series*. Č. 186. S. 11.

⁶³ Tamtéž. S. 13.

S pocity, že se stává obětí předpojatého a odměřeného jednání, se potýkal i za svého pobytu na Kynžvartu ke sklonku života, na což ukazuje následující úryvek z biografie: *In welchen Rang stehe ich als Custos, habe ich nichts zu sagen dass ich nicht zu Rath gezogen werde, bin ich noch weniger als ein Kanzley Schreiber oder gar Hausknecht.*⁶⁴ Podobné sdělení podává i jeden z veršů z Hussovy básně *Betrachtungen in der Morgenstunde*, která vznikla roku 1832: [...] *Wenn die Menschen mich auch plagen und verfolgen ohne Schuld, - will ich Gott, dem Treuen, klagen und er gibt mir die Geduld. [...]*⁶⁵ Že Hussovy prožitky měly reálný základ, dokazuje mincovní loupež z dvanáctého listopadu 1828. Přestože coby správce sbírek a osoba, která přibližně o rok dříve odcizené mince do muzea s vidinou jejich ochrany pod cenou prodala, vypáčené skříně našel a loupež policii ohlásil, byl z loupeže nařčen a musel se jít hájit do Chebu před kriminální komisi. Podezření se táhlo až do června nadcházejícího roku, když byl viník dopaden a Huss nato v pozici svědka podnikl cestu do Prahy, aby potvrdil, že zajištěné mince pochází z Kynžvartského muzea.⁶⁶

Obvinění ze zločinu pro něj znamenalo ponižující záležitost a vnímal jej jako poskvrnu na své cti: *Ich verteidige meine Ehre, welche mir lieber als alle Schätze der Erde ist.*⁶⁷ Rosenstrauchová se zamýšlí nad významem pojmu cti ve spojitosti s osobností Karla Husa. Dle ní měla na jeho výklad tohoto pojmu vliv vyloučenost, vzdělávání, znalost dějin a náboženské přesvědčení. To vše s oporou v Bibli a „moderní literatuře.“ Dále se odvolává na Hussovu cílevědomost stát se navzdory svému původu počestnou osobou tím způsobem, že přičinlivě sloužil Bohu, vědě a knížeti.⁶⁸ Není sporu o tom, že v době loupeže Huss z právního hlediska počestnou osobou byl, třebaže jen o něco málo déle než jeden rok. Osočení ze spáchání zločinu nechápal pouze jako útok na vlastní hodnotový systém a podlomení snahy dosáhnout toužené míry váženosti, ale také jako urážku na cti, proti níž bylo pro počestného člověka žádoucí se bránit, pokud hodlal se vyhnout objektivnímu úpadku na cti. Svě jméno Huss očistil a bezúhonným zůstal až do skonu devatenáctého prosince 1838. Jeho ostatky byly pochovány na katolickém hřbitově u

⁶⁴ ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfind-same Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 152.

⁶⁵ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 17. – 18.

⁶⁶ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012. S. 287-288.

⁶⁷ ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfind-same Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 152.

⁶⁸ Tamtéž.

kostela v obci Lázně Kynžvart.⁶⁹ Takto zvolené místo pro jejich spočinutí zpodobňuje kromě definitivního vítězství Husa nad předsudky a infamií také sociální, právní a mentální změny, k nimž v období počínající modernizace došlo, neboť v předmoderní době by nebyla myslitelná společenská mobilita, kterou Huss zužitkoval, a pohřbení osoby narozené do katovského stavu do posvěcené půdy by bylo jen stěží představitelné.

Rozbor spisu *Vom Aberglauben*

Okolnosti nálezu Hussova spisu v prostorách Kynžvartské zámecké knihovny specifikuje John už v úvodu své edice *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß* z roku 1910 tvrzením, že iniciativa k publikování, „Hussovy zimní práce,“ sepsované v březnu 1823 v Chebu, vzešla od knihovníka P. Alberta Leuchtweiße, který Johnovi zprostředkoval obsah rukopisu v roce 1897 a o tři roky později mu zajistil přístup k originálu.

Předmětem kritiky je rozbor spisu *Vom Aberglauben*. Jde se o literární pramen, jenž zachycuje duchovní kulturu lidového prostředí. Ve většinovém rozsahu odpovídá jeho formální ústrojí rysům pamfletu, který je definovatelný jako: *Literárně-publicistický žánr satirického zaměření, zpravidla společensky aktuálního obsahu, útočící proti určitým jevům, skupinám nebo osobám s cílem odhalit, zesměšnit a překazit jejich záměry. Vzhledem k dobovému zřeteli bývá pamflet vždy tendenční a zpravidla určený širšímu publiku: proto mívá často formu letáku a jeho styl bývá vypočten na širokou emocionální působivost, avšak na rozdíl od podobně aktuálního a útočného hanopisu mívá zásadnější obsah a obecnější platnost.*⁷⁰ Svérázný subjekt se stylizuje do pozice katolicky osvícenského mravokárce a text se vyznačuje náramnou mírou obraznosti, což dobře vystihuje následná citace: *Ich schließe nun meine Winterarbeit, möchte doch der Frühling auch Frühlingsherzen hervorbringen, in welchen der Aberglaube und schändliche Betrügereien verfaulen, an dessen Statt neue Keime edler religiöser Gesinnungen aufwachsen mögen. Denn Gott hat niemanden lieb, dann den, in welchen die wahre Weisheit wohnt.*⁷¹

V biografickém oddíle jsem již uvedl, že Johnův narativ ztvárňuje Hussa jako pozoruhodného člověka, jehož osobnost byla v pozitivním duchu ovlivněna setkáními s Goethem a Grünerem, a také jako hodnověrného svědka prostředí pověr, s nímž se při vykonávání katovského úřadu a provozování léčitelské praxe běžně setkával.⁷² John přisuzuje rozhodující význam prožitkům *in dem Selbsterlebten* a zkušenostem *in dem Selbserfahrenen* vzniklých pod vlivem předsudků, s nimiž se Huss bez výrazného sebe-přičinění potýkal.

Pohnutky k sepsání popisuje John následovně: *Es ist als ob er (Huss) sich einmal, gesättigt und überladen mit Eindrücken, alles von der Seele habe schreiben wollen, was ihm im laufe seines*

⁷⁰ VLAŠÍN, Štěpán (ed.) *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984. S 368.

⁷¹ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 30.

⁷² Tamtéž. S. 1. Srov. S. 26.

*langjährigen Verkehrs mit dem Volke an Beobachtungen und Erfahrungen, über alle nur möglichen Arten und Mittel des Aberglaubens in den Weg gekommen, als ob er einen schon lange in ihm arbeitenden Drange einmal Luft machen müsse.*⁷³ Emočně podmíněné rozhodnutí a konání marginalizovat nelze. Dovolím si připomenout nelibý prožitek, který na Husa musel dolehnout po střetu s předsudky tesařů při přípravě popraviště v Lokti jen několik měsíců před sepsáním spisu. Jako podklad pro Johnovo tvrzení může posloužit stylizace spisu do převažující formy pamfletu a vysoká míra ironie. Čili motivací k sepsání spisu podle Johna byla zhrzená pýcha a vnitřní rozhořčení: *Gekränkter Stolz, schwerverletzter Ehrgeiz, innere Empörung bricht da in offener Anklage hervor.*⁷⁴ Za příčinu emočního zápalu označuje úspěšné stížnosti na Husovu léčitelskou praxi ze strany lékárníků, felčarů, lazebníků a doktorů u chebské městské rady. Po nich došlo k prohlídce katovny, během níž byly zabavené nádoby s léčivými mastmi.

Spis *Vom Aberglauben* sepsoval podle Johna se záměrem obhájit z pozice znalce své léčitelské počínání před současníky a nasměrovat pozornost úřadů zapojených do předešlé prohlídky katovny na osoby, jež mají prospěch z důvěry měšťanů a venkovanů v absurdní formy lidového léčitelství, proutkaření a jinou magii „třetí třídy“.⁷⁵ Dle mého mínění Hussovi muselo být jasné, že naděje takového pokusu na úspěch by byla mizivá, a to s ohledem na vžitost předsudků a z toho pramenící degradovanou společenskou váženost jeho osoby. Navíc nebyl ani občanem Chebu. Tím se stal teprve roku 1827 po složení katovského úřadu.⁷⁶ Těžko soudit, zda zbožné a mravokárné vystupování subjektu, respektive Husa coby původce, mělo ambici na rozum a svědomí radních adekvátním způsobem apelovat: *Lehrnet vielmehr wahre Gottesverehrung, befließet und machet euch mit den Grundsätzen der reinen Christus-Religion bekant, richtet euer Haushalten nach selben ein seit Fleißig in der Arbeit, und haltet eüree Kinder, wie auch Dienstbothen zur Andacht und Forcht-Gottes an, so wird euch der Seegen von Himmel herab! hier Glücklich und dort Seelig machen. Amen.*⁷⁷

John při interpretaci učinil zásadní pochybení, jenž tkví ve ztotožnění mimoliterární instance autora Karla Husa s instancí subjektu zakódovanou uvnitř textu. Dále si dovoluji zpochybnit

⁷³ JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 26.

⁷⁴ Tamtéž. S. 29-30.

⁷⁵ Tamtéž. S. 30.

⁷⁶ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí.* Praha: XYZ, 2012. S. 286.

⁷⁷ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 1. Srov. S. 93.

mínění, že Huss bez předešlé přípravy, včetně rešerše při vyhledání předloh/y pro vlastní práci, zasedl v chladném březnu ke stolu a rozhodl se vypsát, co ho na pověrách a vlivu předsudků ve společnosti trápilo, protože Huss, přinejmenším pokud o formální ústrojí a racionalistické argumenty při vyvracení některých pověr kráčí, si našel vzor v Lessingově díle *Das Buch vom Aberglauben, Mißbrauch und falschen Wahn*, jehož výběr ovlivnil strukturu práce a projevil se do subjektu, který ke čtenáři promlouvá ve spise *Vom Aberglauben*. Volba Lessingova textu coby předlohy ale nevedla k eklecticismu ze strany Husa, protože obě díla se odlišují mimo očividné diference v rozsahu i formami a projevy pověr, které zahrnují, a hlavně přítomností atributů vložených do instance subjektu zásluhou výjimečných zkušeností a prožitků autora s pověřčným prostředím. Zajímavé by bylo srovnání subjektů pod optikou rozdílné konfese obou původců. Kromě toho některé části textu *Vom Aberglauben*, jež se týkají například „pověř“ o Vánocích a o jiných částech církevního roku nebo popisu již zmíněných krojů, z jinak spolehlivě nastavené formy pamfletu vybočují tím, že se odchylojí volbou lexika, chybějícími vykřičníky a absencí hodnotících tendenčních prvků.

Má zásluhu na autorství skutečně jen Karl Huss? Poslední tři roky života neustále pečoval o stářím neduživou manželku Žofii, kterou dokonce vodil a nosil.⁷⁸ Využití poblízku se pohybující manželky jako informačního zdroje o pověrách, u nichž předpokládal její zkušenost, vyloučit nelze a informativní otisk Žofie do subjektu, nikoliv však otisk stylistický, který za pomoci ironie vyzdvihuje nesmyslnost onoho pověřčného počínání, by korespondoval například s pověřou *Endlich wollen das zweite Geschlecht wissen, wie ihr zukünftiger Mann aussehe, so fraget sie den Heil: Andreas am Vorabend, wenn sie nackt zu Bette gehet, mit diesen Worten: In mein Bettlein drät ich, Heil. Andreas ich bitt dich, lass mir doch erschein, den Herzallerliebsten mein.*⁷⁹ Při pragmatickém uvažování nad výběrem forem pověr vzhledem k potřebě obhájit své léčitelské znalosti a užitečnost by autor obdobné pověry k zaznamenání nevyhledával.

Plejády netendenčně pojatých pověr a široký záběr při výběru projevů pověřčivosti narušují Johnovu interpretaci Husovy motivace k sepsání spisu a dávají podnět k zamyšlení, jestli text nebyl spíše adresován badatelským a/nebo osvětovým účelům.

⁷⁸ ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. V Praze: XYZ, 2012. S. 285.

⁷⁹ JOHN, Alois. *Beiträge zum Volksaberglauben im Egerlande*. In: *Zeitschrift für österreichische Volkskunde: Organ des Vereins für österreichische Volkskunde in Wien* 6, 1900. S. 121.

Považuji za nutné nejprve určit jaké jevy a představy subjekt za pověry pokládá. V literatuře se obvykle vymezuje triáda termínů „pověra,“ „magie“ a „lidová zbožnost,“ jejichž označované skutečnosti se v některých příznamech překrývají, a hranice mezi termíny jsou proto neurčité.

- Lidovou zbožností se rozumí *skupinové nebo individuální náboženské chování, způsoby oddání se do Boží vůle a plnění náboženských povinností, laicizující v průběhu historického vývoje liturgickou a teologickou dogmatiku i církevně náboženskou praxi.*⁸⁰
- Pověra je *skutečností nepodložená představa o souvztažnosti a vzájemné působnosti určitých jevů, udržovaná a šířená tradicí. Podle O. Pertolda jsou jako pověry nejběžněji označovány rozličné úkony, které naprosto nesouvisí s očekávaným výsledkem a které se zvykem udržují, dále jsou to podle něho projevy náboženských přežitků a společenských předsudků.*⁸¹
- Magii lze definovat *coby provádění rituálního aktu k dosažení praktických a specifických výsledků. Podle L. Pospíšila je magie založena na víře v empiricky neověřitelné kauzální spojení mezi aktem a žádoucím výsledkem. Magie není jednoznačný pojem, rozdílně bývá vymezována zejména vůči náboženství. Stejně jako náboženství je magie věcí víry, ale místo modlitby užívá určitých pravidel a postupů, které mají zajistit výsledek. Může být proto vnímána jako druh pseudovědy, založené na nepřirozených asociacích idejí.*⁸²

Koncept pověry subjekt stanovuje ve srovnání s odcitovanou definicí šířeji. Bezproblémově je možné začlenit pod jeho konotaci pověry i jevy definovatelné, podle výše odcitovaných kritérií, jako lidovou zbožnost nebo magii. V rukopise bychom našli například i popis a kresby krojů měšťanských, svatebních či inspirovaných okolním venkovem. Žádný úsek textu neodsuzuje veškerý obsah spisu jako celek, ale přesto je od samého začátku textu nápadné, že o pověrách včetně toho, co bychom na základě výše citovaných definic označili jako magii nebo lidovou zbožnost, a jejich projevech uvažuje coby o nesmyslných a nekřesťanských. O tom ostatně svědčí už sám název díla ve své úplnosti: *Vom Aberglauben, der so häufig, und bis zum Unsinn in der Stadt und auch in der umliegenden Gegend, unter denen Bewohnern von allen Ständen,*

⁸⁰ BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta, 2007. S. 490.

⁸¹ Tamtéž. S. 791.

⁸² Tamtéž. S. 521.

*Glauht, Zugelaßen und Betrieben wird.*⁸³ K posuzování, jestli se každá jednotlivá zaznamenaná pověra pod takto nastaveným úhlem pohledu přibližuje spíše lidové zbožnosti či iracionální pověře účelně poslouží sledování volby lexika, míry útočnosti ve stylizaci formy, analýza délky času diskurzu a přítomnost ilustrace dokumentující konkrétní pověru, případně její absence. Líčením z racionálního a věroučného hlediska absurdních pověr zaplňuje subjekt nejvíce času narativu a jsou doplněné kresbami, nejčastěji pomůcek k jejich praktikování.

Nebylo by žádoucí pověru ztotožňovat s bludem, protože by se tím pominul sociolingvistický a dialektický rozměr na samotné slovní formě *pověra*, díky němuž lze etymologicky prokázat opozičnost výrazů *víra* a *pověra* ve smyslu „proti-víra“,⁸⁴ z filozofické podstaty je pak lhostejno, jestli se taková „víra“ odchyľuje od nebo vymezuje proti oficiální náboženské dogmatice nebo proti rozumu, pravdě a víře v nepřetržitý pokrok lidstva. Mnozí osvícenští myslitelé se kriticky vyslovovali vůči nešvarům v liturgii a náboženském životě obecně, k jejichž rozmachu přispěla barokní kázání, takzvaným *Missbräuche*, které načež označovali za pověry.⁸⁵ V případě spisu *Vom Aberglauben* o žádné kritice takových zlořádů nemůže být řeč, vyjma těch projevů lidové zbožnosti, jejichž účel spočívá v pohledu do budoucna, v zisku bohatství či potravin a nebo ve vyléčení formou vyřknutého či napsaného zaříkadla, které se dovolává na pomoc Nejsvětější Trojice, Panny Marie a dalších svatých. Podle subjektu je pověřčivý člověk ten, kdo přisuzuje veškeré nehody a příkoří hvězdám, duchům, čarodějnicím a čarodějnictví.⁸⁶ Pověry dle něj rozšiřují „chytré ženy“ a „kouzelníci,“ jimiž se pověřčivé osoby bez rozvahy nechávají obelhat: *Andere bethen zu der heil. Corona, als Sachverwalterin über alle Schätze: Welcher Sterbliche kann auftreten und behaupten, das die heiligen Gottes solche Ungerechtigkeiten begehen sollen sich mit irdischen Diengen welche vergänglich! abzugeben. Wieder eine ausgesuchte Lüge.*⁸⁷ V nadcházejících odstavcích se pokusím nastínit, koho subjekt za „kouzelníky“ pokládá.

⁸³ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 49.

⁸⁴ HELLER, Hartmut. „*Siegelerden, Tartüffel, Einhorn und Mumia*“ *Aberglaube in Volksernährung und Volksmedizin.* In: Matreier Gespräche – Schriftenreihe der Forschungsgemeinschaft Wilheminenberg - 1995. S. 51.

⁸⁵ MIKULEC, Jiří. *Pověra mezi barokem a osvícenstvím Zvonění na mraky jako ochranná praktika i zavrženíhodný nešvar.* In: MIKULEC, Jiří (ed.): *FOLIA HISTORICA BOHEMICA* 28, č. 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013. S. 266.

⁸⁶ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 66.

⁸⁷ Tamtéž. S. 55-56.

Nejobtížněji postihnutelem fenoménem z předložené triády je ve spise *Vom Aberglauben* koncept magie. Subjekt se v obecném měřítku nevymezuje vůči existenci a výskytu rozumově nevysvětlitelných jevů: *Ich will nicht läugnen, das durch besonderen Zufall, etwas in der Natur und menschlichen Leben wunderbares vorkommen könne, dessen Kraft und Wirkungen unseren Verstand unbegreiflich scheid: Wie zum Beispiel? welche Kraft ist in der Electric, in Magnet und Galvanismus.*⁸⁸ Tento zápis považuji za podnětný vzhledem k Hussově léčitelské činnosti. Že jako vyučený popravčí disponoval ranhojičskými schopnostmi je očividné, ale když nevěřil v zařikávání, v léčivou sílu mnohých minerálů a bylin a nejspíš ani v démonický původ nemoci? Nepochybně praktikoval léčbu vírou (faith healing), jak bylo od pradávna v takových případech obvyklé, pravděpodobněji bez pomůcek evokujících v pacientovi pověřivost. Jistý „vědecký“ nadstandard navíc mohlo představovat uplatňování zákonitosti živočišného magnetismu od Franze Antona Mesmera nebo některého z následovníků jeho teorie. O působení sil *sympatie* a *antipatie* se subjekt vyjadřuje v několika úsecích textu, přičemž je coby pověru neironizuje. Neuvádí je ovšem do souvislosti s anatomii člověka ani s léčbou onemocnění. V kontextu své doby by Huss mesmerismus jako šarlatánství mohl jen těžko vyhodnotit, neboť nad objevem elektřiny a magnetismu panovalo všudypřítomné nadšení. V jeho případě není žádný důkaz o léčbě pomocí biomagnetismu či jiné formy hypnózy, byť opatření potřebného náčiní by zajisté v Hussových možnostech, aby mohl léčit profesionálně na „vědeckém“ základě, bylo.

Ihned po této promluvě subjekt přechází k morální kritice šejdířů, jako by naznačoval, že úvahy o reflexi zázračného a s ním související magie nejsou předmětem dalšího pojednávání. O tuto problematiku zavádí ještě v jednom úseku textu, který ojasňuje jeho způsob chápání konceptu magie: *Wo aber das Wort Magi oder Magus herrkommt und was es heißt? ist dieses! die Magi waren schon bei denen Persern, was die Philosophie bei denen Griechen, und werden in drei Klassen unterscheiden, wovon die ersten wirklich rechtschaffene Gelehrte in der Astronomie, die anderen gaben Priester, Wahrsager und Räthe bei denen Königen ab, die dritte aber waren Gauckler,⁸⁹ Betrüger, Säckeldiebe, und schnöde Gesellen, [...]*⁹⁰ Dle odcitované pasáže se jeví jasně, že pohled subjektu na morální vlastnosti příslušníků prvních dvou „tříd“ oproti „třetí

⁸⁸ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 57.

⁸⁹ Vzhledem k překladu upřesním, že nejde o „komedianty,“ nýbrž o podvodníky schopné špinavých triků.

⁹⁰ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 62.

tříde“ se různí. Mágové coby učení astronomové⁹¹ mohou být metaforizovaným vědeckým přístupem k poznávání světa. Úloha magie kněžích a věstců by spočívala ve zpravování o osudu daného zákonitostmi Boží prozřetelnosti, a to podle všeho navzdory skutečnosti, že snahy o odkrývání budoucnosti jsou církvi zapovězené, protože se takové počínání nechá vykládat jako hříšné, kvůli domnělému zapojení zlých duchů do procesu.⁹² Na tomto úseku textu se ukazuje na určité intelektuální rozpolčení subjektu, a to sice při pokusu nechat paralelně fungovat vědecké myšlení v podobě „první třídy“ s religiózními představami o fungování světa v podobě „souběžné třídy“.⁹³ Zvolil jsem výraz „rozpolčení,“ jelikož katolicismus a osvícenství, stejně tak jako náboženství a věda, se často považují za protichůdné tendence, které mohou dle Karla Otmara von Aretina v souladu fungovat jen při překonání zásadních rozporů.⁹⁴ I uvnitř obrazu učenců znalých astronomie, kněžích a jasnovidců Huss prostřednictvím subjektu záměrně či nezáměrně spojuje v duchu katolického osvícenství obě tendence do jednoho celku. Této syntéze nahrává i fakt, že boj proti pověře byl společným zájmem osvícenců a katolických duchovních, kteří s pověřivostí vehementně zápolili již kázáními v období baroka.⁹⁵

Magií „třetí třídy,“ jež se rovná pověře, mají provozovat bezzásadoví lidé tím, že šíří hloupost za účelem oklamat ostatní příslušníky společnosti k nabytí vlastního užitku. Zasazením kulis starověkého Středomoří do této obrazné roviny subjekt dosahuje efektu, že magie a mágové jsou do takto vymezených skupin rozdělení již od dob nejdávnějších.

Přistoupím k podrobnější tematizaci příslušníků „třetí třídy.“ Tyto mágy subjekt rozděluje do dvou skupin podle způsobu nabývání materiálního prospěchu. V první řadě rozlišuje proutkaře přiživující se lhaním se záměrem získat po několika dnech stravu od důvěřivých statkářů: *Erstens sind die Ruthen-schläger, die das, was sie thun, selbst nicht glauben, [...] Mit dieser Wunderruthe suchet der verdorbene Bergmann, manchen leichtgläubigen Gutbesitzer zu bereden, das auf seinen Gründen edle Mineralien zu finden wären, findet er Beifall? so*

⁹¹ Nikoliv však astrologové. K astrologii se Huss, stejně jako Lessing, vyjadřuje nanejvýš kriticky.

⁹² MIKULEC, Jiří. *Pověra mezi barokem a osvícenstvím Zvonění na mraky jako ochranná praktika i zavrženíhodný nešvar*. In: MIKULEC, Jiří (ed.): FOLIA HISTORICA BOHEMICA 28, č. 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013. S. 262.

⁹³ Srov. BOHÁČ, Jaromír. *Deset obrazů z dějin Chebského muzea*. Cheb: Chebské muzeum, 2003. S. 39.

⁹⁴ Srov. KLUETING, Harm. „*Der Genius der Zeit hat sie unbrauchbar gemacht.*“ *Zum Thema Katholische Aufklärung – Oder: Aufklärung und Katholizismus im Deutschland des 18. Jahrhunderts*. In: KLÜTTING, Harm (ed.): *Katholische Aufklärung – Aufklärung im katholischen Deutschland. Studien zum achtzehnten Jahrhundert*, svazek č. 15. Hamburk: Felix Meiner Verlag, 1993. S. 1.

⁹⁵ MIKULEC, Jiří. *Pověra mezi barokem a osvícenstvím Zvonění na mraky jako ochranná praktika i zavrženíhodný nešvar*. In: MIKULEC, Jiří (ed.): FOLIA HISTORICA BOHEMICA 28, č. 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013. S. 259. – 260.

*verliehret er nichts dabei, und genüßet doch wenigstens einige Monate gute Tage, [...].*⁹⁶ Za druhé vymezuje podvodníky, šejdíře a šarlatány, kteří klamou venkovany i měšťany šířením pověr o funkčnosti zázračných léčebných prostředků, s ohledem na své finanční obohacení. Za názorný příklad této formy pověr jsem zvolil pověru spočívající v zavěšení lístku proti zimnici na záda, jehož ilustrace je k nalezení v příloze této práce: *Da sind so manche unter denen Bürgern, wie auch Landleuten, welche das Fieber verschreiben, wie das beiliegende Formular zeichnet, dieses rückwärts angehängen, und am neunten Tag in das Waßer geworffen ohne sich umzusehen: Soll für das kalte Fieber helfen, wann es – nicht mehr kommt. Ein solcher Zettel wird eingenähet, und um 10. auch 12. Kreützer verkauft.*⁹⁷

Subjekt považuje pověry ze sféry tehdejšího lidového léčitelství za zavrženíhodné a ohavné, za hanbu katolíků, bezohledný podvod či za dílo ďábla a čarodějnic. Příčinu těchto pověr nalézá ve ztrátě morálky, v bezbožnosti, zanedbávané výuce věrouky a nedůvěře v pomoc Boží.

Není od věci položit prameni otázku, k čemu subjekt touto kritikou odkazuje se zřetelem k historické realitě. Karl Huss reflektoval soudobé politicko-společenské dění ve vzdálenějších regionech dříve, než čtenářskou fikci subjektu vytvořil. Měl povědomí o víceru liberalizujících proudů a pouze tvrdit, že jej vydělila krvelačnost Velké francouzské revoluce nepovažují za dostatečné. Na jedné straně se jednalo o radikalizaci německého studentského hnutí, proti němuž byla roku 1819 vydaná represivní Karlovarská usnesení. Následně Hussovu pozornost mohl zaujmout tzv. „zápas o katolickou obrodu“ spojený s obžalováním Bernarda Bolzana a Michaela Fesla. Do konfliktu byly zapojené i politické a církevní elity Habsburské monarchie, zejména císař František I. a pražský arcibiskup Václav Leopold Ignác Chlumčanský. [...] *ovzduší, které bylo stále ještě poznamenáno skrytým, ale úsporným zápasem mezi někdejšími osvícenskými josefinisty a přívrženci tuhé katolické restaurace, kterou někteří autoři označují jako „novobarokní.“*⁹⁸ Skandály kolem působení Bolzana a Fesla v křesťanské výchově bylo natolik táhlé a oficiálními církevními autoritami přehlížené, že se prostřednictvím subjektu do formy zanedbávané výuky věrouky a dogmat metaforizovat mohlo, i přestože univerzitní dění nemělo s pověřčivostí v oblasti lidového léčitelství vůbec žádnou spojitost. [...] *síly katolické restaurace nebyly podrážděny nacionálními a vlasteneckými postoji Bolzanovými, ale jeho*

⁹⁶ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 55.

⁹⁷ Tamtéž. S. 65.

⁹⁸ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost.* Praha: Mladá fronta, 1999. S. 181.

názory náboženskými a politickými.⁹⁹ Karl Huss nenechává žádný náznak, jaké pověry posbíral v prostředí česko-jazyčném a které v německo-jazyčném, proto lze usoudit, že nacionalistické cítění pro něj neznačilo žádný parametr. Naopak v záležitostech vyznání je subjekt názorově neústupný. I době toleranční odsuzuje, kromě pověřivosti coby paktování s ďáblem, také po několikero století zakořeněný protestantismus: *Protestant, der weder die nöthigen Känntniße der Religion, noch weniger Begriffe von edlen Wißenschaften besitzt [...]*.¹⁰⁰

Skupinu šířitelů pověr, tj. mágy „třetí třídy,“ vnímá jako [...] *verschmizte Menschen, die schon ganz roh, ungesittet, unreligiös, doch in listiger Betrügereien erzogen sind [...]*.¹⁰¹ Na základě hodnotových postojů subjektu sama morální náprava a činění pokání k obratu od této formy pověr nestačí: *Hier sollte die wachsame Policej und jede Obrigkeit, wie auch Seelsorger, einen Augenmerk auf solche Betrüger haben, [...]*.¹⁰² V bezprostřední návaznosti subjekt nařiká nad nepřiměřeně upnutou pozorností zmíněných institucí na zkušené znalce lékařství bez diplomu tížené předsudky, jimiž vzpomíná společenství popravicích. Tím rozprostírá rovinu skutečnosti referující k události roku 1787, když si lékař Dr. Bernhard Adler úspěšně stěžoval u chebské městské rady na léčitelskou činnost provozovanou Karlem Hussem. Ze stížnosti do budoucna vzešly opakované inspekce v katovně, během nichž byly roku 1789 z důvodu nebezpečnosti zabavené léčivé masti a Hussovi udělené mnohé výtky včetně definitivního zákazu se nadále věnovat léčení vnitřních i vnějších nemocí.¹⁰³

Spis vznikl bez předem promyšlené kompozice, jelikož autor text zapisoval většinou plynule aniž by látku systematicky řadil. John člení záznamy do následujících kategorií:¹⁰⁴

1. (Vše)obecné pověry
2. Pověry o stromech a rostlinách
3. Pověry o zvířatech a kamení
4. Pověry o hašení ohně
5. Rozličné druhy pověr

⁹⁹ HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999. S. 181.

¹⁰⁰ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910. S. 62.

¹⁰¹ Tamtéž. S. 28.

¹⁰² Tamtéž S. 62.

¹⁰³ Srov. Tamtéž. S. 37. a ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. V Praze: XYZ, 2012. S. 283.

¹⁰⁴ JOHN, Alois. *Beiträge zum Volksaberglauben im Egerlande*. In: Zeitschrift für österreichische Volkskunde: Organ des Vereins für österreichische Volkskunde in Wien 6, 1900. S. 109-125.

6. Pověry o kradení
7. Pověry o popravčích a pohodných
8. Talisman jako pověra
9. Pověry o ročních obdobích
10. Pověry o narození, svatbě a smrti
11. Pověry v hospodářství
12. Různé pověrečné bytosti

Očekávaný výstup, formulovaný v úvodním oddílu této práce, bohužel neposkytuje prostor se jednotlivými kategoriemi jakožto i všemi formami pověr zabývat podrobněji. Zajímavou formu tvoří pověry praktikované optikou subjektu od dob pohanských. Uvádí například namalování pentagramu na místa spánku a kolébky: *Es wird auch noch von den klugen Frauen angerathen an die Bettstätte und Wiegen Druitten-Füße anzumahlen oder wenigstens mit der Kreide schreiben zu lassen, um nicht von der Drut oder Alb gedruckt zu werden, ein Aberglauben aus den Heidenthum.*¹⁰⁵

Záslouhou šílenství některých pověřivých lidí dle subjektu přetrvaly představy o pověrečných bytostech, které reálně neexistují, protože jsou nesmyslné. V tomto duchu je zaznamenána například podstata ohnivého draka a jeho zevnější podoba: *Was ist wohl der feürige Drache? Ich weis es, daß nach dem höchst unvernünftigen Wahne abergläubischer Leüte! der feürige Drache Niemand anders als der Teüfel selbst seie, und seinen Klienten Käse, Quark, Butter und andere Lebensmittel zuschleppen soll, und gemeiniglich durch den Rauchfang oder Schornstein hineinfahrt, Nun ist nach ihren Wahne nichts gewißers, daß in einen solchen Hauße, in das sich der feürige Drache durch den Rauchfang oder Schornstein hinein ließ, eine Hexe wohne, die der teüfel besucht, und beschenkt. Es giebt sogar Leüte die wissen wollen wie der Drach aussehe, daß er ein spitziges Maul, kleine Schweinohren, und auf den Kopf Borsten habe, und so lang wie ein Wiesbaum¹⁰⁶ sehe.*¹⁰⁷ Existenci ohnivého draka popírá a vysvětluje, že se jedná o světelný úkaz na obloze vzniklý třením hořlavého materiálu. Podobně uvažuje i o bludičkách. Proč volí subjekt v případě pověrečných bytostí racionální způsob argumentace? Opomenuli

¹⁰⁵ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Prag: Karl Belšan, 1910. S. 74.

¹⁰⁶ Vyjadřuje nářečně vázaný historismus, který znamená „vidle podávky.“

¹⁰⁷ JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Prag: Karl Bellmann, 1910. S. 79.

běsnění nad nepatřičným projevem lidové zbožnosti,¹⁰⁸ je zpochybnění existence strategií, jak se vypořádat s těmito tvory jako s oblíbenými motivy romantického tajemna. Právě koncepce romantického tajemna stimulovala ve společnosti předsudky vztažené i na katovský kolektiv. I Rosenstrauchová ostatně Husa odmítá charakterizovat jako romantického útekáře do světa fantazie, který by bažil po touze hledat modrou květinu romantismu a další entity přesahující smyslové vnímání člověka.¹⁰⁹ V jeho básni *Betrachtungen in der Morgenstunde* sice převládají raně romantické motivy, ale subjekt jich užívá k umocnění vlastního vidění pravdy ve zbožnosti a k vyjádření obdivu a pokory k dílu Stvořitele.

„Ohnivého draka s prasečíma ušima“ ve svém díle zaznamenal již Lessing, v jehož vysvětlení jevu, že se jedná o vzácný přírodní úkaz, *„Der fliegende Drache,“ sagte Vollmuth dann „den Sie für den Teufel in sichtbarer Gestalts halten, ist eine Menge brennbarer Luft, zäher Materien, die sich in den niedrigen Gegenden des Dunstkreises befinden, [...] Er entsteht, wenn mehrere Dünste in der Luft sich vereinigen, und die darin enthaltene brennbare Luft, durch Electricität und Reiben, zum Leuchten und Brennen gebracht wird. Seine Bewegung ist Schlangenformig, wegen der hoch und niedrig liegenden Theile, und jedes Feuer das durch die Luft bewegt wird, nimmt diese Gestalt an.*¹¹⁰ se Huss inspiroval. Mezi oběma texty lze najít různé věcné rozdíly, kupříkladu, že v Husově záznamu ďábel v podobě draka svým chráněncům donáší potraviny zatímco v případě Lessinga peníze. Karel Huss si dokázal v knize *Das Buch vom Aberglauben, Mißbrauch und falschen Wahn* vyhledat i další podněty pro rozumově vedenou argumentaci do vlastního spisu, někdy dokonce přebírá i konkrétní jazykové obraty při ironizování určitých forem pověr. Přestože zevrubné srovnání obou děl není předmětem této práce, zmíním zde, na samém konci stati, několik zásadních rozdílů v souvislosti s výběrem obsahu. Hussův spis se na rozdíl od Lessingovy publikace jen okrajově zabývá pověřčivostí související s výkladem snů, čarodějnicemi a čarodějníky (Hexenmeister) a divokou honbou, a vůbec se v něm nezmiňuje prokletí, jak se učinit neviditelným, věštba z karet, ohně, vody nebo kávy, pohřbívání, účinky krve zavražděného a pověry spojené s duší, s počasím a atmosférickými úkazy. Rukopis *Vom Aberglauben* nabízí v kontrastu s Lessingovým dílem hojnost pověrečného jednání, které se

¹⁰⁸ Dle subjektu jsou pověrečné bytosti zcela nekřesťanské, protože jsou dle jeho názoru smyšlené pohanskými druidy.

¹⁰⁹ ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfindsame Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012. S. 154.

¹¹⁰ LESSING, Gotthold Ephraim. *Das Buch vom Aberglauben, Mißbrauch und falschen Wahn. Ein nöthiger Beytrag zum Unterricht, Noth – und Hülfsbuchlein*. Frankfurt nad Mohanem a Lipsko: FID.C, 1792. S. 67.

týká kradení, svatby a kouzelné moci minerálů, částí zvířecích těl a mnohých rostlin a stromů. Dále pochopitelně nechybí formy pověr, které se vztahují na popravčí a pohodné. U žádné z těchto pověrečných praktik nejsou zastoupené prvky rozumově vedeného odůvodňování za účelem jí kriticky vyvrátit. S ohledem na tento fakt si troufám usoudit, že látka, která je v díle *Vom Aberglauben* zastoupena zatímco Lessingově příručce schází, do něj pronikla zásluhou zkušeností a prožitků Karla Husa, v některých úsecích textu eventuelně jeho manželky Žofie.

Závěr

Namísto shrnujícího závěrečného textu jsem se rozhodl pro uspořádaný soupis klíčových tezí, které z práce vyplývají:

„Z rozboru básně *Die Zufriedenheit* (1832) vychází její subjekt, jehož kvůli nevalné umělecké kvalitě textu lze s instancí autora, Hussem, do velké míry ztotožnit, jako uvědomělý fatalista a křesťan, ve společenském ohledu jako biedermeierovsky se veřejně neangažující jedinec, který v privátním okruhu dbá na svou důstojnost a zásadovost a s vyrovnaností se sebou samým se smířlivě ubírá životní cestou. V básni *Betrachtungen in der Morgenstunde* sice převládají raně romantické motivy, ale subjekt jich užívá k umocnění vlastního vidění pravdy ve zbožnosti a k vyjádření obdivu a pokory k dílu Stvořitele.“

„Huss si jako teoretickou předlohu pro tvorbu rukopisu *Vom Aberglauben* vybral Lessingovu příručku *Das Buch vom Aberglauben, Mißbrauch und falschen Wahn* (1792), o čemž vypovídají kromě společných příznaků ve formálním ústrojí obou děl i podobnosti v racionálním způsobu vyvracení podstaty pověrečného konání.“

„Spis *Vom Aberglauben* se nechá zařadit do proudu katolického osvícenství, protože jeho text apeluje na víru zrovna tak jako na rozum čtenáře. Subjekt k němu hovoří jazykem horečného kázání, včetně odkazování na „pravou“ víru, v některých úsecích explicitně na katolicismus. Při poukazování na nesmyslnost jednotlivých forem pověr a jejich prostředků, fungujících na bázi kouzelné moci, všudypřítomně užívá mravokárnou ironii a nejednou také volí racionalistický postup při argumentaci.“

„K sepsání rukopisu *Vom Aberglauben* Hussa nemotivovala potřeba navázat v pozitivním slova smyslu na odkaz domnělého předka Jana Husa ani potřeba obhajovat svou profesionalitu před chebskými radními, nýbrž stejně jako v případě Lessinga, osvětová činnost.“

„Nejhůře postihnutelem fenoménem v textu rukopisu *Vom Aberglauben* je koncept magie, jelikož subjekt existenci smyslově nepostihnutelem jevů v pozemské realitě nepopírá, když se sám sebe dotazuje, jaký druh síly se skrývá v magnetismu a elektřině. Na rozdíl od Lessinga se ani kriticky nevymezuje vůči působení sil *sympatie* a *antipatie*. Zároveň však striktně odmítá magickou moc v pomůckách „mágů třetí třídy“ jako hříčné počínání a bezesmyslnou věc.“

Prostor pro další bádání:

- Zkoumání jednotlivých projevů pověřivosti, magie a lidové zbožnosti obsažených ve spise *Vom Aberglauben* s ohledem na jejich regionální specifika.
- Zkoumání jednotlivých projevů pověřivosti, magie a lidové zbožnosti obsažených ve spise *Vom Aberglauben*, formu po formě, jejich interpretace a zařazení do kontextu.
- Důkladné srovnání, prostřednictvím vnější i vnitřní kritiky, děl Husa a Lessinga, která se zabývají tematikou pověr, magie a lidové zbožnosti.
- Provedení analýzy Husovy korespondence, pomocí níž by šlo získat podněty pro psaní práce o Husově numizmatické sbírce, o níž dosud žádný příspěvek nevyšel.
- Vytvoření historické práce k vybranému období, respektive k vybraným obdobím, s využitím Husovy *Kroniky města Chebu* jako výchozího pramene.

Použité prameny

- JOHN, Alois. *Beiträge zum Volksaberglauben im Egerlande*. In: Zeitschrift für österreichische Volkskunde: Organ des Vereins für österreichische Volkskunde in Wien 6, 1900. S. 108-126.
- JOHN, Alois (ed.). *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte*. Praha: Karl Bellmann, 1910.
- LESSING, Gotthold Ephraim. *Das Buch vom Aberglauben, Mißbrauch und falschen Wahn. Ein nöthiger Beytrag zum Unterricht, Noth – und Hülfsbuchlein*. Frankfurt nad Mohanem a Lipsko: FID.C, 1792.
- WEISEN, Josef (ed.). *Gedichte von Grillparzer*. Štíhrad: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1872.

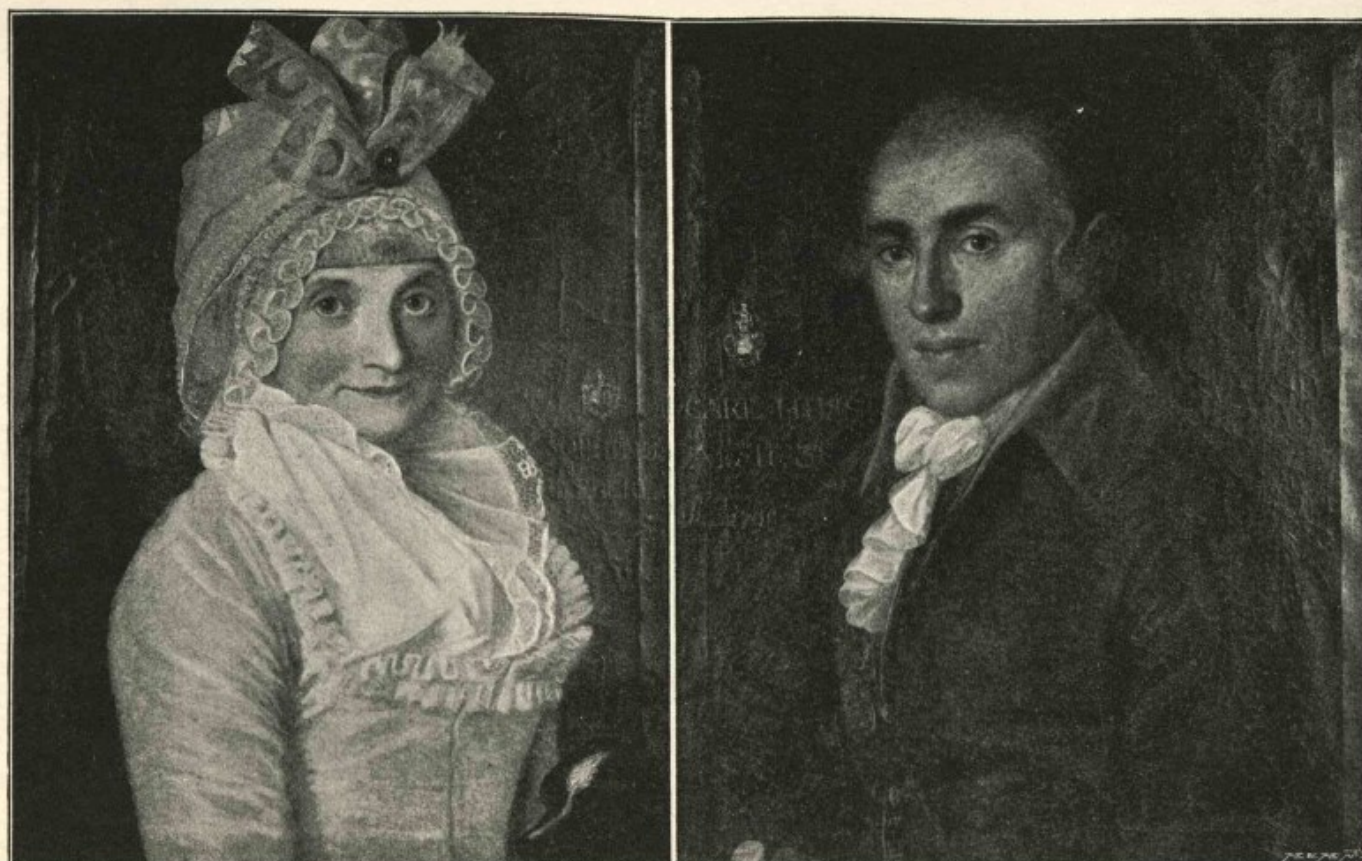
Použitá literatura

- BOHÁČ, Jaromír. *Deset obrazů z dějin Chebského muzea*. Cheb: Chebské muzeum, 2003.
- BOHATÝ, Martin a VELEBIL, Dalibor. *Muzeum Klemense knížete Metternicha na Kynžvartu a minerály z jeho sbírky v Národním muzeu v Praze*. In: Journal of the National Museum, Natural History Series. Č. 186.
- BROUČEK, Stanislav a JEŘÁBEK, Richard (ed.). *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Mladá fronta, 2007.
- FENDL, Elisabeth. *Egerländer Volkskunde um 1900*. In: Schweizerisches Archiv für Volkskunde = Archives suisses des traditions populaires, ročník 91 (1995), číslo 2.
- HAJŠMAN, Jan a SOKOL, Petr. *Po stopách plzeňské spravedlnosti: historie a topografie hrdelního soudnictví*. Domažlice: Nakladatelství Českého lesa, 2010.
- HELLER, Hartmut. „*Siegelerden, Tartüffel, Einhorn und Mumia*“ *Aberglaube in Volksernährung und Volksmedizin*. In: Matreier Gespräche – Schriftenreihe der Forschungsgemeinschaft Wilheminenberg – 1995.
- HROCH, Miroslav. *Na prahu národní existence: touha a skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 1999.
- HÜBL Heinrich, KNOLLER Richard. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815-1950*. Vídeň: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1965.
- JÁNOŠÍKOVÁ, Petra, KNOLL, Vilém a RUNDOVÁ, Alena. *Mezníky českých právních dějin*. Dobrá Voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk, 2002. S. 89.
- KLÜTTING, Harm (ed.): *Katholische Aufklärung – Aufklärung im katholischen Deutschland*. Studien zum achtzehnten Jahrhundert, svazek č. 15. Hamburk: Felix Meiner Verlag, 1993.

- MARETHOVÁ, Zuzana. *Trest na cti*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2013.
- MIKULEC, Jiří. *Pověra mezi barokem a osvícenstvím Zvonění na mraky jako ochranná praktika i zavrženíhodný nešvar*. In: MIKULEC, Jiří (ed.): *FOLIA HISTORICA BOHEMICA* 28, č. 2. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013.
- NAHODIL, Otakar a ROBEK, Antonín. *České lidové pověry*. Praha: Orbis, 1959.
- ODSTRČIL, Štěpán Karel. *Unser Egerland (1897–1943) Entwurf einer Bibliographie der bedeutendsten Zeitschrift für Egerländer Volks – und Heimatkunde*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2015.
- ROSENSTRAUCH, Hazel. *Karl Huß, der empfindsame Henker. Eine böhmische Miniatur*. Berlín: Matthes & Seitz Verlag, 2012.
- SEIBT, Ferdinand. *Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern: Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 26. bis 28. November 1982*. Mnichov: R. Oldenbourg, 1984.
- ŠINDELÁŘ, Vladimír. *Cesta na popraviště: příběhy z českých zemí*. Praha: XYZ, 2012.
- TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004.
- VLAŠÍN, Štěpán (ed.). *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1984.
- VLČEK, Eduard. *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004.

Přílohy

Příloha 1.¹¹¹

Karl Huß und seine Frau.
Nach den Ölgemälden in Schloß Königswart.

¹¹¹ Zdroj: JOHN, Alois. *Die Schrift „Vom Aberglauben“ von Karl Huß. Nach dem in der Fürstlich Metternichschen Bibliothek zu Königswart befindlichen Manuskripte.* Praha: Karl Bellmann, 1910. Tafel I.

2. Die Zufriedenheit.

Ich folge dem Schicksal und lebe zufrieden,
 Es sei mir nun Freud' oder Leid beschieden.
 Dem Feld ist bald Regen, bald Sonnenschein gut.
 Dies sag' ich mir täglich und mache mir Mut.
 Wenn Toren mit steten, vergeblichen Zähren
 Den Himmel erzürnen, ihr Elend vermehren,
 So trägt es die Weihe geduldig und spricht:
 Dies Leben ist Prüfung, ich kümme mich nicht.

Der Schimmer des Goldes mag and're beglücken,
 Ich wünsche nicht Schätze, sie würden mich drücken.
 Klein ist meine Wohnung, nicht glänzend nicht bunt,
 Doch bin ich zufrieden, ich bin ja gesund.
 Hier leb' ich dem forschenden Tadler verborgen,
 Im stärkenden Schläfe erwart' ich den Morgen,
 Dann seh ich der Sonne neu scheinendes Licht
 Und fühle mich heiter und kümme mich nicht.

Laßt Segel und Räder, von Süden und Westen,
 Herfliehen, den lüsternen Reichen zu mästen —
 Ich brauche nur Freude, kein köstliches Mahl,
 Nicht Fackeln und Sänze im marmor'nen Saal.
 Am Arm eines Freundes, bei schattigen Linden,
 Das Glück wahrer Freundschaft und Liebe zu finden,
 Ersetzt mir dies alles; und was mir gebricht,
 Das kann ich entbehren und kümme mich nicht.

Nie haß ich die Menschen, wir alle sind Brüder,
 Ich liebe die Edlen, die fromm sind und bieder.
 Den Toren beklag ich, verhöhnt er mich gleich
 Und willig, ihr Bösen, vergeb ich auch euch:
 Doch sollt ich als Sklave mich bücken und schmiegen?
 Mit schmeichelnden Blicken und Reden belügen?
 Frei denken ist edel, wahr sprechen ist Pflicht,
 D'rum red ich die Wahrheit und fürchte mich nicht.

So wall' ich gelassen dem Grabe entgegen,
 Mit ruhigem Herzen auf blumigen Wegen,
 Und will mich stets dankbar des Lebens erfreu'n.
 Ich wurde geschaffen, um glücklich zu sein!
 Ich seh ja oft unter den wandelnden Füßen
 Manch Sanftes und liebliches Blümchen entsprossen,
 Und wenn nicht am Ende mein Wanderstab bricht:
 So trau ich der Gottheit und fürchte mich nicht.

